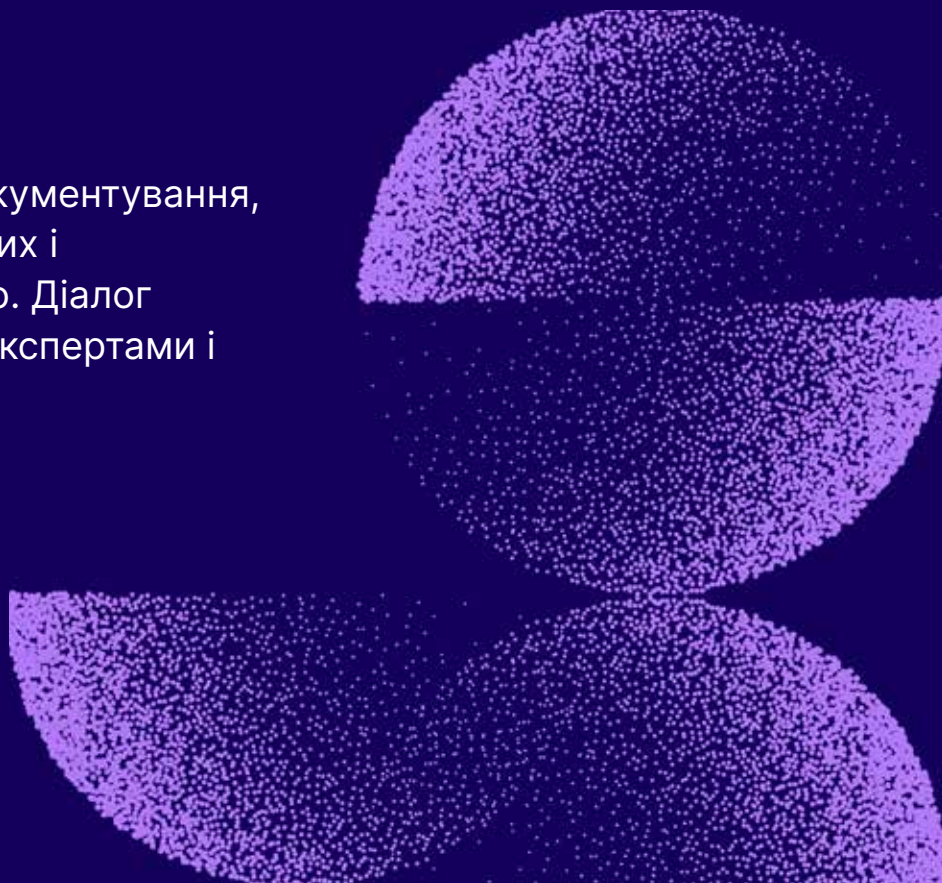
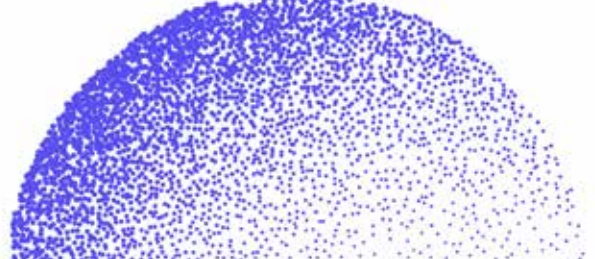
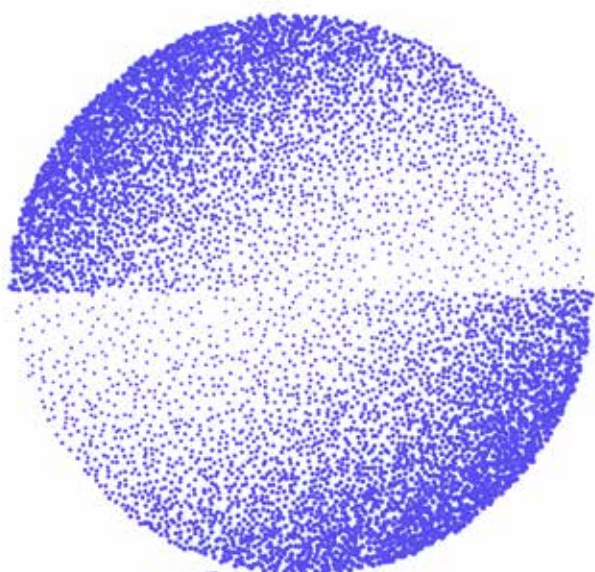
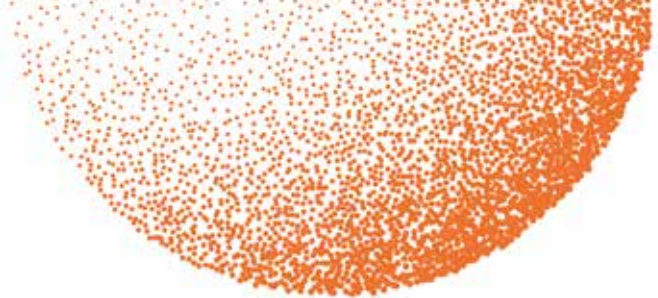

БІЛА КНИГА

Сексуальне насильство пов'язане з конфліктом: **де ми зараз?**

Симпозіум з питань документування,
підтримки постраждалих і
боротьби з безкарністю. Діалог
між постраждалими і експертами і
експертками

біла книга

Ізабель РOME, Посолка Франції з прав людини та з питань збереження пам'яті про міжнародний вимір Шоа та експропріації.

Сексуальне насильство в умовах збройних конфліктів не є випадковістю. У війні проти України росія свідомо використовує його для руйнування життів, громад і суспільства. Сексуальні злочини, вчинені росією, спрямовані проти всього українського населення — незалежно від віку чи статі. Проти чоловіків росія застосовує сексуальні тортури в місцях утримання, а проти жінок — сексуальне насильство як зброю для руйнування згуртованості спільнот і суспільства. Ці злочини залишають невидимі рани не лише у постраждалих, а й у цілих поколінь.

Це — наш спільний обов'язок: забезпечити, щоб постраждали більше не були змушені мовчати або соромитися, а натомість отримували захист, підтримку і визнання як носії прав.

Як Посол Франції з особливих доручень з питань прав людини та пам'яті про Голокост, для мене велика честь представити цей описовий звіт (біла книга), заснований на симпозиумі «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні: де ми зараз?», що відбувся в Києві у листопаді 2024 року. Цей симпозиум, організований ініціативою We Are NOT Weapons of War та Інформаційно-консультативним жіночим центром, за підтримки Stand Speak Rise Up! і Міністерства Європи та закордонних справ Франції, зібрав широку коаліцію учасників для

обговорення справедливості та відповідальності щодо постраждалих. Ця дискусія засвідчила нашу непохитну відданість справедливості, верховенству права та боротьбі з безкарністю за міжнародні злочини, зокрема сексуальне насильство у воєнний час.

Те, як приймають, захищають і слухають постраждалих, — це відображення сили і відданості наших державних інституцій. Справедливість не може залишатися лише теоретичною — вона має бути вкорінена в досвіді тих, хто її шукає. Як колишня суддя, я знаю: коли правосуддя слухає — воно може зцілити, а коли забуває — може ранили. Прокурори, судді, соцпрацівники, поліцейські — кожен відіграє роль у тому, щоб право не лише застосовувалося, а й було зрозумілим і співпережитим. Саме тому Франція послідовно відстоює важливість професійної підготовки, юридичних реформ, орієнтованих на постраждалу особу, та механізмів, які ставлять постраждалих у центр судового процесу. Це зобов'язання також відображене у внутрішній і зовнішній політиці Франції, що ґрунтується на взаємній повазі та співпраці з партнерами.

Пам'ять про злочини — це не лише про минуле. Це — відповідальність перед майбутнім. Називати сексуальне насильство, документувати його, притягувати до відповідальності — навіть під час триваючої війни — це акт спротиву безкарності. Це також — підтвердження людяності тих, хто постраждав.

Цей описовий звіт, сформований на основі глибоких обмінів між постраждалими, практиками та інституціями, містить конкретні рекомендації для задоволення вимог справедливості. Він втілює те, що я вважаю найважливішим: правову систему, здатну шукати правду, і спільноту професіоналів, які навчені й працюють разом. Усім, хто бореться за справедливість перед лицем жорстокості, я висловлюю повну підтримку. Постраждалим, які виступили на цьому симпозиумі, — мою глибоку повагу. Нехай ця робота допоможе забезпечити, щоб ваша гідність була не лише визнана, а й захищена — задля вашого сьогодення, вашого майбутнього і майбутнього України.

ЗМІСТ

6 Вступ до контексту сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у війні в Україні

- 7 Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: масштаби та виклики
- 9 Організатори
- 10 Методологія
- 11 Мета

12 Поліпшення та забезпечення психосоціальної підтримки для постраждалих від СНПК

13 Які ключові виклики та досягнення у наданні психосоціальної підтримки постраждалим від СНПК в Україні?

- 13 Прогалини в обізнаності суспільства та їхній вплив на підтримку постраждалих
- 14 Прогалини та досягнення української інфраструктури підтримки постраждалих
- 14 Виклики, з якими стикаються надавачі послуг

15 Рекомендації

- 15 Покращення доступу до інформації та підвищення обізнаності
- 15 Посилення професійного розвитку та підвищення кваліфікації
- 15 Розширення географічного охоплення психосоціальної підтримки

16 Інтерв'ю з експертом

- 16 Інтерв'ю з українським експертом у справах державної безпеки

17 Заходи з попередження СНПК та невідкладні дії у разі агресії

18 Посилення екстреного реагування та правового захисту у контексті СНПК: уроки з України

- 18 Екстрене реагування правоохоронних органів
- 18 Виклики та реформи в правовій системі

20 Рекомендації

- 20 Посилення негайного реагування з боку правоохоронних органів
- 20 Забезпечення швидкого доступу до медичної та психосоціальної підтримки
- 20 Запровадження екстрених правових заходів захисту, орієнтованих на потреби постраждалих

21 Інтерв'ю з експерткою

22 Розуміння та реагування на СНПК щодо чоловіків

23 Яким чином сексуальне насильство щодо чоловіків потребує окремого підходу?

- 23 Мережі постраждалих
- 23 Вплив на сім'ю та структури підтримки
- 24 Інституційні виклики

25 Рекомендації

- 25 Розширення та зміцнення мереж постраждалих
- 25 Посилення підтримки родин і реінтеграції постраждалих
- 25 Покращення інституційного реагування та доступу до правосуддя

28 Підтримка тих, хто підтримує: проблеми, з якими стикаються члени родин постраждалих

29 Невидимий тягар: коли родини стають вторинними постраждалими

- 29 Динаміка сімейних стосунків після звільнення
- 29 Потреби у підтримці та визнанні
- 30 Гендерно специфічні виклики та вплив на родину
- 30 Висвітлення у медіа

31 Рекомендації

- 31 Розширення юридичного визнання та цільової підтримки для членів родин
- 31 Посилення етичних стандартів і практик роботи медіа, чутливих до травми

34 Документування та досудове розслідування СНПК

35 Поєднання національних та міжнародних стандартів у переслідуванні за злочини СНПК

- 35 Виклики у документуванні та збиранні доказів

- 35 Юридичні бар'єри та ризик хибних звинувачень в умовах воєнного стану
- 36 Пробіли у судово-медичній та слідчій експертизі
- 36 Проблеми доступу до територій та координації

37 Рекомендації

- 37 Посилення правової бази та її реалізації
- 37 Розвиток спеціалізованого навчання та експертизи
- 37 Посилення захисту постраждалих
- 37 Подолання бар'єрів доступу до територій та збору доказів

40 У центрі уваги: 40 цифровий інструмент «BackUp»

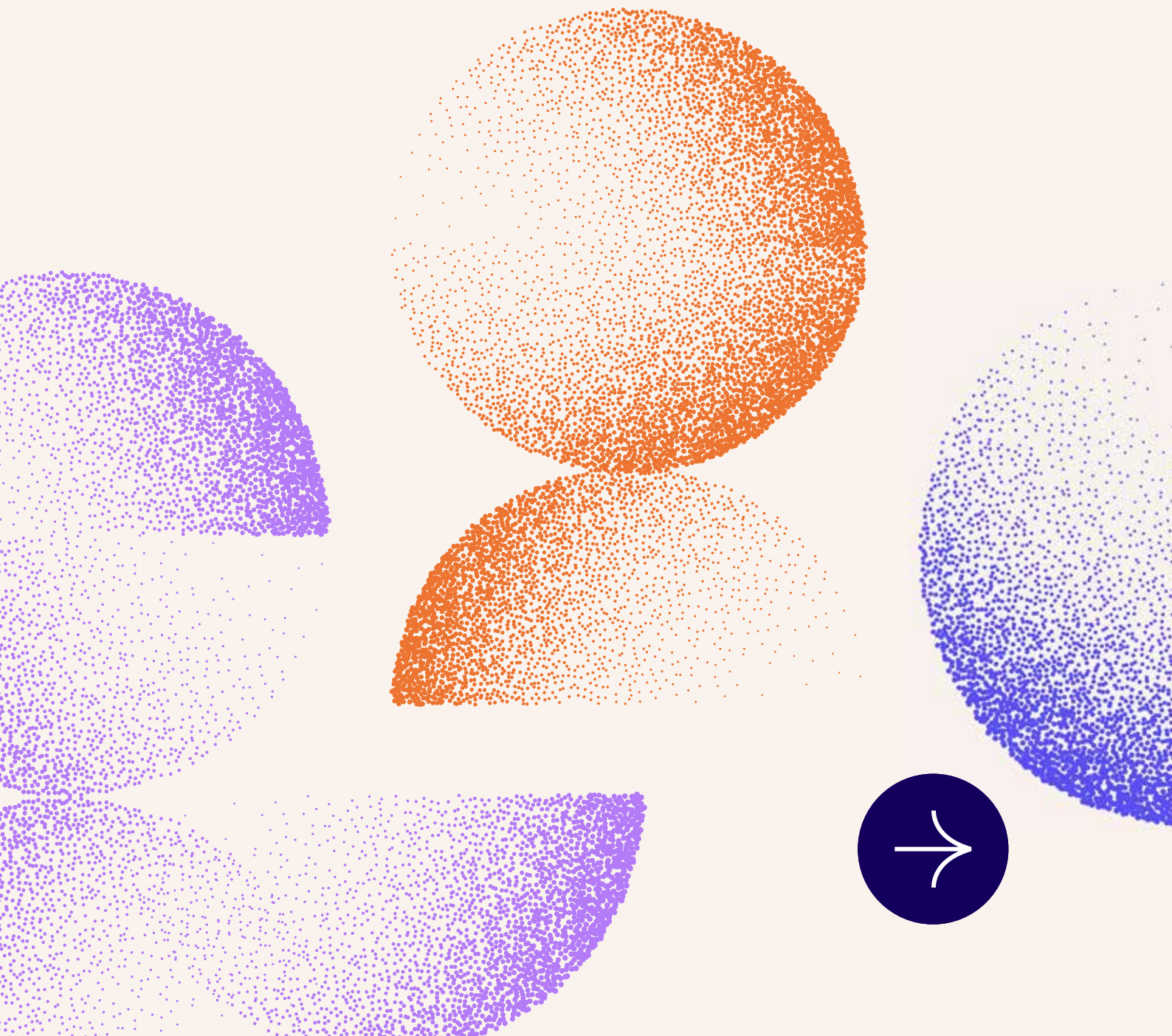
41 Безпечний та модульний інструмент, розроблений для контекстів СНПК

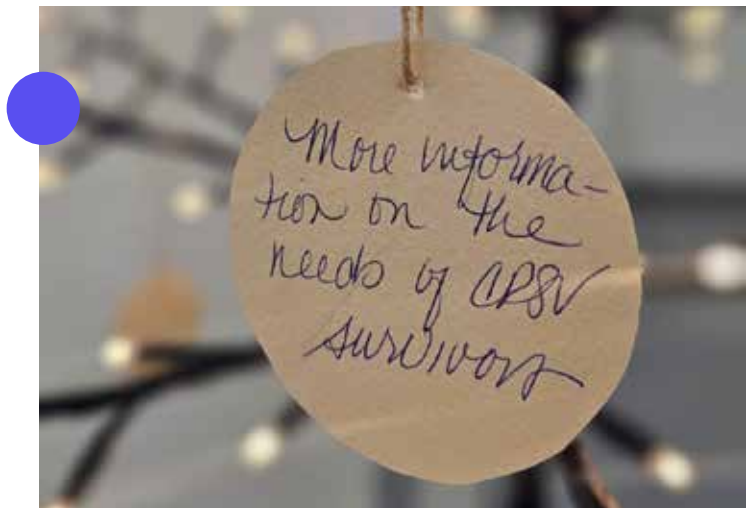
- 41 Інструмент, адаптований до потреб СНПК: наявний функціонал

43 ВИСНОВКИ

Вступ до контексту сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у війні в Україні

Війна проти України розпочалася у 2014 році після анексії Криму росією внаслідок її військового втручання. Ця подія спричинила затяжний і багатогранний конфлікт, який ще більше загострився через підтримку москвою сепаратистських рухів на сході України, зокрема в Донецькій та Луганській областях. Те, що починалося як локальні заворушення, швидко переросло в затяжне збройне протистояння між українськими силами та сепаратистськими угрупованнями, очолюваними і контрольованими росією. Повномасштабне вторгнення, розпочате 24 лютого 2022 року, стало поворотним моментом, суттєво загостривши конфлікт, викликавши масштабні гуманітарні кризи та створивши ще більші виклики для забезпечення справедливості та притягнення до відповідальності.

На тлі цієї затяжної війни однією з найтяжчих, але часто замовчуваних її складових стало сексуальне насильство. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК), охоплює будь-які дії сексуального характеру, вчинені без згоди особи, часто із застосуванням сили або примусу, які мають прямий або опосередкований зв'язок із конфліктом — у часовому, географічному чи причинному вимірі. СНПК включає випадки або системні прояви зґвалтування, сексуального рабства, примусової проституції, примусової вагітності, примусової стерилізації або інших форм сексуального насильства, які є подібними за тяжкістю — щодо жінок, чоловіків, дівчат чи хлопців. Такі дії часто використовуються як частина ширших стратегічних цілей, зокрема для залякування, примусового переміщення та приниження населення з боку збройних угруповань.

Звіти громадських організацій, Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи свідчать про широкомасштабне та систематичне використання СНПК з боку російських сил в Україні з лютого 2022 року. Задokumentовані випадки демонструють різні моделі впливу на жінок і чоловіків. Жінки та дівчата найчастіше стають мішенню під час обшуків у будинках — іноді на очах у членів родини як метод терору та залякування. Натомість чоловіки особливо часто зазнають жорстокого сексуального насильства в місцях утримання. За даними Human Rights Watch, приблизно 80% колишніх військовополонених повідомили про сексуальне насильство під час перебування в полоні. Документовані методи включають зґвалтування, погрози зґвалтування чоловікам, жінкам, дітям і їхнім родичам, застосування електричного струму до геніталій (у тому числі щодо обох статей), прицільне сексуальне насильство щодо грудей жінок, а також погрози кастрації й нанесення каліцтв статевим органам.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: масштаби та виклики

З 24 лютого 2022 року українські прокурори задokumentували щонайменше 349 випадків зґвалтувань та інших форм сексуального насильства¹. Однак ці цифри, ймовірно, не відображають реального масштабу СНПК, оскільки багато постраждалих стикаються з

¹ На 1 квітня 2025 року

численними бар'єрами щодо звернення — серед яких стигматизація, страх помсти та обмежений доступ до правосуддя, особливо на тимчасово окупованих територіях. За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, у період з 24 лютого 2022 року до 31 серпня 2024 року було задокументовано 376 випадків СНПК, що стосувалися 262 чоловіків, 102 жінок, 10 дівчат і 2 хлопців. Ці цифри свідчать про систематичний характер цих злочинів і про різні способи, якими ці дії спрямовуються проти різних груп.

Юридична та інституційна реакція на СНПК в Україні зазнала суттєвих змін останніми роками. До повномасштабного вторгнення правова база України щодо сексуального насильства була обмеженою, з прогалинами у визнанні та переслідуванні СНПК. Однак у відповідь на зростаючу увагу та міжнародний тиск було ініційовано реформи. Важливою віхою стало ратифікування Стамбульської конвенції 20 червня 2022 року, яка набула чинності 1 листопада 2022 року. Крім того, зміни до Кримінального кодексу України у 2017 році переозначили поняття зґвалтування та сексуального насильства, наголосивши на принципі добровільної згоди, а не на необхідності доведення фізичного опору — наблизивши українське законодавство до міжнародних стандартів. Після вторгнення 2022 року Офіс Генерального прокурора створив спеціалізований підрозділ з розслідування воєнних злочинів, включаючи прокурорів, які пройшли навчання з ведення справ щодо сексуального насильства. Україна також активізувала співпрацю з Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними органами з метою посилення відповідальності за ці злочини. У серпні 2024 року Україна ратифікувала Римський статут, а також були

ухвалені кілька законів для гармонізації законодавства з цим міжнародним документом. У жовтні 2024 року парламент прийняв законопроект, підготовлений на основі річних консультацій з юристами та громадянським суспільством, що реформує Кримінальний процесуальний кодекс і Кримінальний кодекс відповідно до Римського статуту.

Крім того, у листопаді 2024 року Верховна Рада ухвалила Закон №10132, який передбачає правовий і соціальний захист для постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, під час вторгнення росії. Закон, що має набути чинності у першій половині 2025 року, створює конкретний механізм надання термінових проміжних репарацій, зокрема психологічної допомоги, медичної опіки та фінансової компенсації. Закон був розроблений у співпраці народної депутатки Марини Бардіної, Фонду глобальної підтримки постраждалих (GSF), урядовців та самих постраждалих, і ґрунтується на пілотному проєкті GSF 2023 року. **Україна стала першою країною, яка впроваджує репарації для постраждалих від сексуального насильства під час активного конфлікту.** Закон передбачає процес реєстрації, орієнтований на постраждалу особу, та створює міст між невідкладною допомогою та майбутніми державними програмами компенсацій.

Окрім юридичних викликів, глибоко укорінені ґендерні норми впливають як на досвід постраждалих, так і на суспільну реакцію на СНПК. Жінки та дівчата часто стикаються зі стигмою та звинуваченням у провині, що відлякує їх від звернення за правосуддям. Чоловіки-постраждалі, навпаки, стикаються з суспільним запереченням, адже усталені уявлення про маскуліність роблять їхній досвід невидимим. Ці динаміки створюють додаткові перешкоди для документування, судового переслідування та надання підтримки. Вплив поширюється і на членів родин — подружжя, дітей, батьків — які часто переживають вторинну травматизацію, відчуття безпорадності й соціальну ізоляцію. Водночас вони майже не охоплені чинними системами підтримки, попри їхню ключову роль у процесі відновлення постраждалих.

З огляду на складність ситуації, вкрай важливо проаналізувати прогалини, оцінити потреби ключових зацікавлених сторін і визначити ефективні стратегії посилення реагування на СНПК. Цей аналітичний документ базується на матеріалах симпозиуму, що відбувся 25–26 листопада 2024 року в Києві, і який об'єднав громадські організації, правозахисників і правозахисниць, експертів і експерток, постраждалих задля напрацювання конкретних рішень, орієнтованих на потреби тих, хто пережили СНПК. Ініціювали симпозиум організації *We Are NOT Weapons of War*, *Інформаційно-*

консультативний жіночий центр та Stand Speak Rise Up!

Цей захід об'єднав постраждалих, представниць і представників громадянського суспільства, експертів і експерток, політиків задля аналізу поточної ситуації, виявлення прогалин і формування ефективних стратегій реагування на СНПК. Через відкритий діалог симпозиум прагнув підсилити голоси постраждалих та сприяти більш скоординованій і дієвій реакції на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні.

Організатори

Ми — не зброя війни (We are NOT Weapons of War, WWoW):

Заснована у 2014 році в Парижі, ця французька неурядова організація спрямована на боротьбу з сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом (СНПК), а також на просування безпеки, верховенства права та належного врядування в умовах постконфліктного відновлення. Використовуючи інноваційні юридичні підходи та цифрові технології, WWoW розробила інструмент Back Up — платформу, яка дозволяє постраждалим безпечно повідомляти про випадки СНПК і отримувати доступ до необхідних послуг. Платформа також сприяє передачі та аналізу доказів, що пришвидшує процес правосуддя.

Інформаційно-консультативний жіночий центр (ІКЖЦ, WICC):

Заснований у 1995 році, ІКЖЦ відіграє ключову роль у зборі, аналізі та поширенні інформації про жіночі організації та ініціативи в Україні. З 2015 року ІКЖЦ активно працює в зонах конфлікту, займаючись питаннями ґендерної рівності та захисту прав жінок. Досвід і експертиза ІКЖЦ є важливими для обговорення тематики СНПК під час симпозиуму.

Stand Speak Rise Up! (SSRU):

Заснована у вересні 2019 року за ініціативою Великої герцогині Люксембургу, ця організація зосереджена на боротьбі з використанням зґвалтувань як зброї війни. SSRU працює над запобіганням поширенню цієї практики та надає підтримку постраждалим у їхньому одужанні й прагненні до справедливості. Відданість SSRU підсиленню голосів постраждалих є визначальною для досягнення цілей симпозиуму.

Методологія

Цей аналітичний документ ґрунтується на якісному аналізі обговорень, що відбулися під час симпозиуму в Києві з питань СНПК (25–26 листопада 2024 року), а також доповнений зовнішніми джерелами для забезпечення контексту та верифікації. Збір даних базувався на трьох основних джерелах:

1. Обговорення під час симпозиуму, структуровані навколо шести тематичних сесій, у яких взяли участь постраждалі, правники, представниці і представники органів державної влади та громадянського суспільства;

2. Інтерв'ю з експертами, проведені після симпозиуму з метою уточнення або поглиблення висвітлених під час сесій питань;

3. Існуючі звіти та правові документи міжнародних організацій, національних інституцій і громадських організацій, що надали контекст для інтерпретації результатів.

Обговорення під час симпозиуму відбувалися за правилом Чатем-хауз, що гарантувало учасникам і учасникам можливість висловлюватися вільно без прямої атрибуції їхніх заяв.

Учасників і учасниць добирали на основі їхнього професійного досвіду та безпосередньої залученості до питань, пов'язаних із СНПК. Попри намагання забезпечити різноманітність точок зору, кількість була обмеженою, і дискусії формувалися в межах наявних контекстуальних обмежень.

Кожна сесія проходила у структурованому форматі, що передбачав модеровану дискусію за круглим столом, за якою слідував відкритий обмін думками. Такий діалог дав змогу глибоко проаналізувати ключові питання, хоча деякі теми потребували додаткового вивчення поза межами симпозиуму. Там, де залишалися прогалини або потребувалися додаткові уточнення, проводилися цільові інтерв'ю з відповідними експертами.

Автори визнають складність вибору термінів для позначення осіб, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Хоча термін «постраждала» підкреслює стійкість, особисту силу та шлях відновлення, ми розуміємо, що в юридичному контексті іноді необхідно вживати слово «жертва», оскільки воно передбачає надання певних прав і гарантій. Водночас у цьому документі ми надаємо перевагу терміну «постраждала», де це можливо, відображаючи цим наш свідомий підхід до мови.

Цей аналітичний документ не претендує на вичерпне або універсально репрезентативне висвітлення ситуації зі СНПК в Україні. Натомість він є синтезом експертних дискусій і свідчень постраждалих, поданих у контексті ширшої правової та інституційної рамки. Зовнішні джерела залучені там, де це було потрібно для підтримки висновків і зменшення можливих упереджень, пов'язаних із форматом симпозиуму.

Мета

Основною метою цього аналітичного документа є надання структурованої та практичної основи для посилення реагування на сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, в Україні. Завдання документа полягають у наступному:

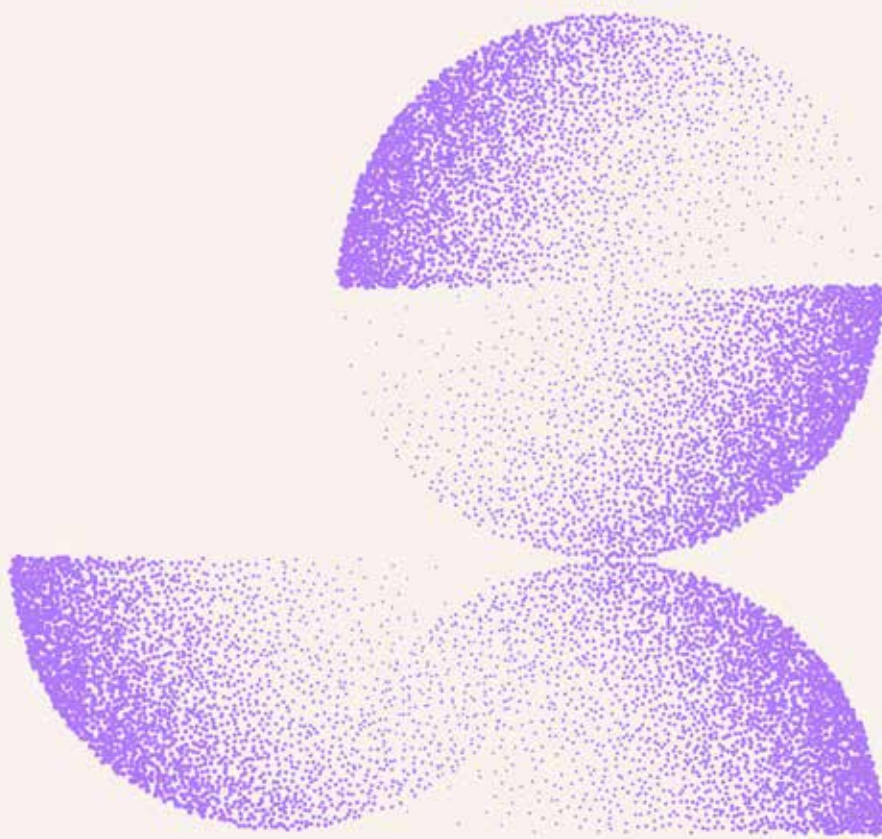
➔ Визначити ключові виклики, з якими стикаються постраждалі, правники, надавачі послуг і представники органів державної влади під час реагування на СНПК;

➔ Оцінити ефективність чинних правових, інституційних та соціальних механізмів у підтримці постраждалих і притягненні винних до відповідальності;

➔ Підсвітити прогалини в документації, процесах забезпечення правосуддя та допомоги постраждалим, з особливим акцентом на територіях, що постраждали від конфлікту або перебувають під окупацією;

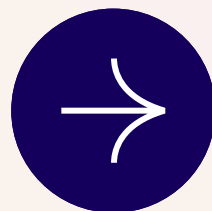
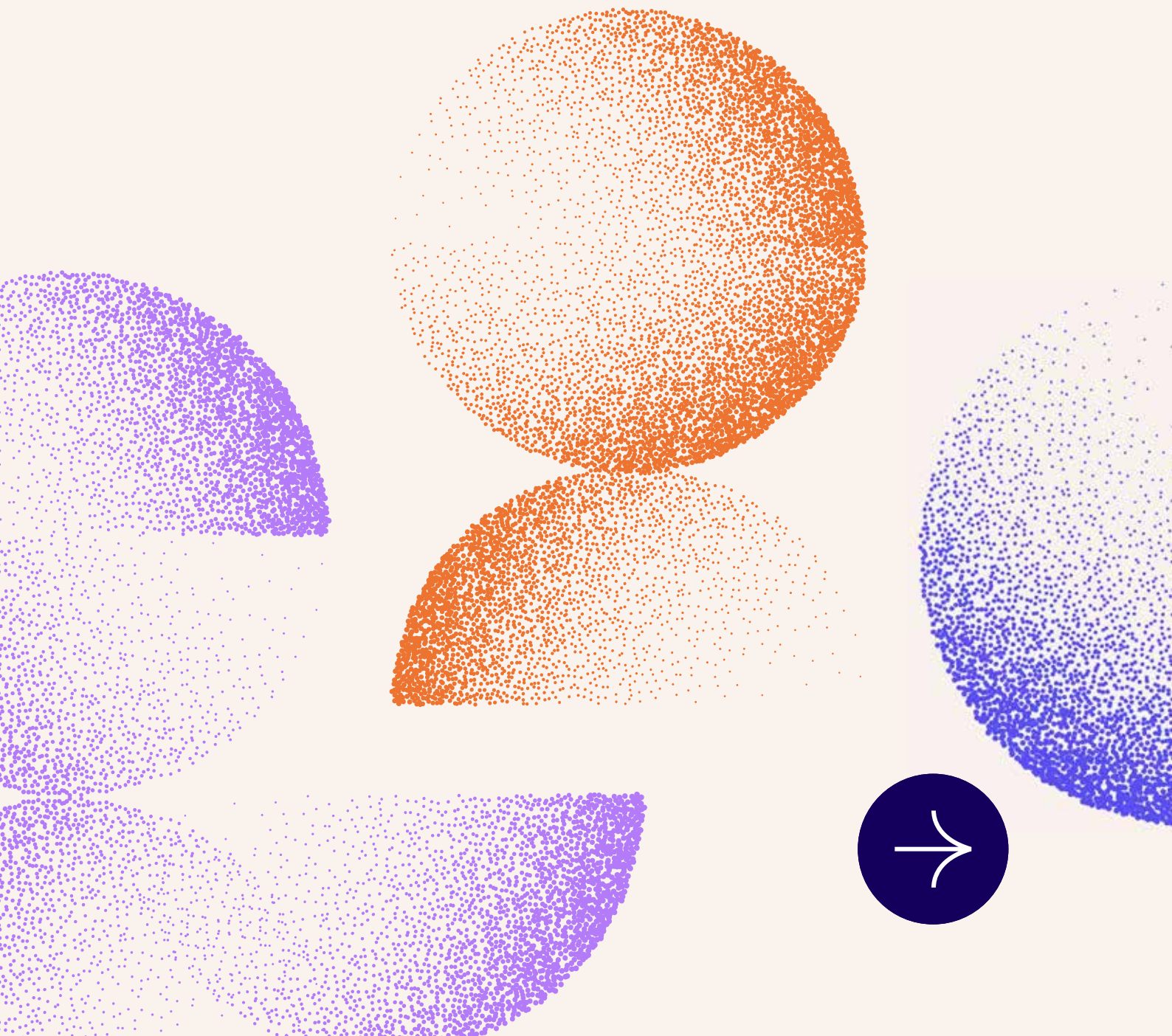
➔ Сформулювати практичні рекомендації на основі обговорень під час симпозиуму, експертних оцінок і кращих міжнародних практик;

➔ Сприяти впровадженню підходу, орієнтованого на постраждалих, що поєднує правову відповідальність із психосоціальною та медичною підтримкою, водночас долаючи структурні та суспільні бар'єри.

Поліпшення та забезпечення психосоціальної підтримки для постраждалих від СНПК

Д Які ключові виклики та досягнення у наданні психосоціальної підтримки постраждалим від СНПК в Україні?

Постраждалі та надавачі послуг обговорили як досягнення з 2014 року, так і поточні прогалини в системі підтримки. Учасники і учасниці наголосили на стійкій відсутності обізнаності у суспільстві не лише щодо СНПК, а й щодо інших форм насильства, що спричиняє травму, — це обмежує доступ до належної допомоги.

Було підкреслено повну відсутність послуг на окупованих територіях, що створює різкий контраст із рештою України. Через постійне насильство та репресії цивільні мешканки і мешканці цих регіонів фактично ізольовані. Всеохопне російське спостереження, посилене сучасними технологіями, майже унеможливорює зв'язок із постраждалими без ризику для їхньої безпеки, і наразі не існує дієвих рішень для безпечної комунікації.

Учасники і учасниці підкреслили нагальну потребу в ефективних стратегіях профілактики в прифронтових районах і в розбудові потужних систем екстреної допомоги на нещодавно деокупованих територіях. Лише в Херсонській області зібрано свідчення від понад 1 000 постраждалих від російських катівень, що підкреслює критичну потребу в комплексних послугах підтримки.

Прогалини в обізнаності суспільства та їхній вплив на підтримку постраждалих

Постраждалим часто важко усвідомити власний досвід травми. Ця прогалина часто призводить до того, що постраждалі не ідентифікують свій досвід як СНПК, що затримує звернення по належну допомогу. Один чоловік, який пережив насильство, розповів, що знайомство з мережею інших чоловіків, які мали схожий досвід, допомогло йому усвідомити та опрацювати свою травму, хоча громадські організації й надавали інформацію. Ця проблема з розпізнаванням травми виходить за межі лише СНПК — вона стосується й інших форм насильства.

Одна жінка, яка пережила сексуальне насильство, поділилася подібним досвідом поступового усвідомлення того, що з нею сталося. Вона зазначила, що попри зростання рівня обізнаності про СНПК останніми роками, багато людей все ще потребують часу, щоб визнати свій досвід як сексуальне насильство. В одному з випадків постраждала змогла зрозуміти що з нею сталося лише завдяки психологічній підтримці, яку їй порадила інша жінка, що пережила подібне.

Представниця організації, яка надає психосоціальну підтримку внутрішньо переміщеним особам, звернула увагу на широке поширення нерозпізнаної травми. Коли організація розпочала роботу у 2022 році, вони виявили, що багато переселенців переживають глибоку травму, навіть не усвідомлюючи цього.

“Поліцейський в одному з обласних міст якось сказав: «Якщо мене відправлять на окуповані території, де багато постраждалих від СНПК, я звільнюся». (...) Це було пов'язано з його особистою травмою і яскраво демонструє критичну потребу в навчанні та захисті персоналу.”

Ця проблема особливо гостра в сільських районах, де ізолюваність місцевої влади та затримки з наданням допомоги призводять до посилення симптомів травми. Щодо окупованих територій ситуація ще складніша, оскільки наразі немає можливості дістатися до населення, яке проживає під контролем росії.

Прогалини та досягнення української інфраструктури підтримки постраждалих

Учасниці обговорили наявну інфраструктуру підтримки для постраждалих від СНПК в Україні, відзначаючи як досягнення, так і наявні обмеження. Представниця Організації Об'єднаних Націй (ООН) зазначила, що урядом України створено центри підтримки у дванадцяти містах, які надають психологічні консультації, допомогу з документами, що посвідчують особу, та інші необхідні послуги для осіб, постраждалих від війни. Водночас ці центри залишаються недостатніми з огляду на масштаб потреб, особливо у сільській місцевості та районах, які постраждали від конфлікту. Для розширення доступу у віддалених регіонах з Києва були залучені мобільні бригади підтримки. Попри ці зусилля, чоловіки, які постраждали, підкреслюють особливі труднощі в отриманні допомоги. Один із постраждалих, який пережив

полон, розповів, що не знав про наявні ресурси, допоки не встановив зв'язок із Міжнародною організацією з міграції, яка надала підтримку у реабілітації та відшкодуванні.

Виклики, з якими стикаються надавачі послуг

Учасниці наголосили на необхідності адаптації протоколів з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки для захисту добробуту надавачів послуг. Одна з учасниць поділилася випадком психологині, яка працювала з жінками у війську і була глибоко вражена свідченням однієї з постраждалих, що ілюструє емоційне навантаження, яке несуть фахівчині, що підтримують осіб, які пережили СНПК. Надавачі послуг, зокрема фахівці з психічного здоров'я, піддаються вторинній травматизації, що може вплинути на їхню здатність надавати ефективну допомогу. Це підкреслює важливість психологічної підтримки для тих, хто працює з постраждалими, а також потребу у структурованих механізмах супервізії. Крім того, учасниці відзначили необхідність того, щоби фахівчині могли вчасно розпізнати, коли випадок виходить за межі їхньої компетентності, щоб запобігти потенційно шкідливим втручанням.

Рекомендації

Покращення доступу до інформації та підвищення обізнаності

Багато постраждалих можуть не усвідомлювати, що пережили СНПК, що призводить до затримки у зверненні по допомогу. Для вирішення цієї проблеми необхідні цільові інформаційні кампанії, особливо в сільських районах.

- ➔ **Запустити цільові інформаційні кампанії в сільській місцевості** під проводом громадських організацій із використанням наявних матеріалів. Звертатися як до жінок, так і до чоловіків.
 - ➔ **Надавати чітку інформацію про доступні послуги підтримки** через національну онлайн-платформу та друковані матеріали, розміщені в ключових локаціях.
 - ➔ **Адаптувати інформаційно-просвітницьку діяльність** для різних груп населення через радіо, соціальні мережі та авторитетних місцевих лідерів, забезпечивши багатомовну доступність (за потребою).
-

Посилення професійного розвитку та підвищення кваліфікації

Щоби надавачі послуг могли ефективно підтримувати постраждалих, не зазнаючи вторинної травматизації, необхідно посилити структуровані механізми навчання та супервізії..

- ➔ Запровадити безперервне навчання з теми вторинної травматизації для всіх фахівчинь і фахівців, які працюють із постраждалими від СНПК, щоб забезпечити їхній добробут і якість наданих послуг.
 - ➔ Переглянути та адаптувати наявні програми навчання за участі експерток і експертів, а також за консультацією з постраждалими від СНПК, щоб удосконалити підходи до мінімізації ризиків ретравматизації та використання коректної мови.
-

Розширення географічного охоплення психосоціальної підтримки

Забезпечення рівного доступу до психосоціальної підтримки потребує посилення охоплення у сільських районах та щойно звільнених територіях..

- ➔ Розширити мобільні служби підтримки в недостатньо охоплених сільських районах, спираючись на вже наявні ініціативи під проводом ООН і адаптуючи їх до місцевих потреб.
- ➔ Розробити протоколи швидкого реагування для щойно звільнених територій, щоби забезпечити негайний доступ постраждалих до психосоціальної та медичної допомоги.
- ➔ Посилити координацію між державними структурами та громадянським суспільством для покращення надання послуг у важкодоступних регіонах і запобігання дублюванню зусиль.

Інтерв'ю з експертом

Інтерв'ю з українським експертом у справах державної безпеки

Представлення співрозмовника та його діяльності

Я працюю у сфері правової освіти, зосереджуючись на підготовці фахівців сектору безпеки, які займаються кримінальними розслідуваннями. До моїх обов'язків входить розробка та проведення навчальних сесій, пов'язаних із процесуальними практиками, зокрема у контексті розслідування міжнародних злочинів.

На основі вашої взаємодії з силовими структурами, наскільки, на вашу думку, правоохоронні та слідчі органи в Україні усвідомлюють потреби постраждалих? Чи спостерігаєте ви зміни в їхньому розумінні та підходах від початку повномасштабного вторгнення?

Від початку повномасштабного вторгнення зростає усвідомлення специфічних викликів, пов'язаних із документуванням та переслідуванням злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством у конфлікті (СНПК). На національному рівні різні слідчі органи вже інтегрували міжнародні стандарти та брали участь у цільових навчаннях, що призвело до помітного покращення інституційної обізнаності та підходів.

Втім, цей прогрес потребує продовження. Хоча центральні органи влади мають доступ до міжнародної співпраці та структурованого наращування потенціалу, ті, хто працює безпосередньо в полі—особливо на передовій або у щойно звільнених районах—часто стикаються з браком ресурсів, обмеженим навчанням і операційним тиском, що заважає послідовному застосуванню належних практик. Загальне розуміння проблеми СНПК серед працівників правоохоронних органів значно варіюється залежно від їхнього місця служби, функцій та інституційної підтримки. Водночас

зростання публічної уваги до випадків СНПК і залучення численних зацікавлених сторін—включно з громадянським суспільством та міжнародними партнерами—сприяють ширшій, хоча ще в процесі формування, професійній взаємодії з цією категорією злочинів.

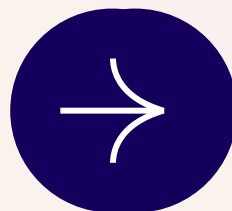
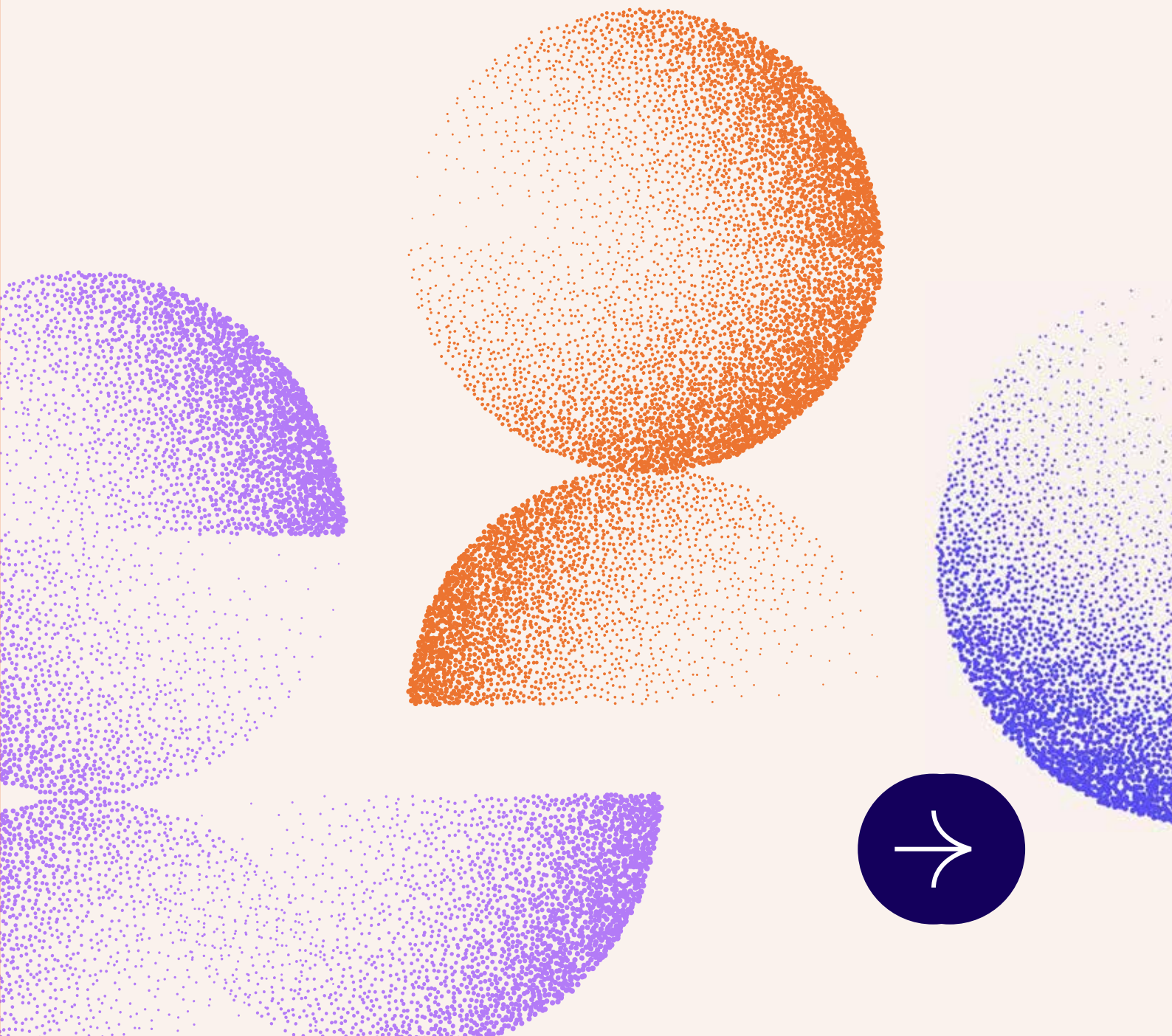
Непослідовність у проведенні слідчих і судово-медичних дій і далі підриває якість документування випадків СНПК, особливо на щойно звільнених територіях, де існує високий ризик втрати доказів. З огляду на безпековий вимір, які реформи, на вашу думку, потрібні для посилення координації між фахівцями з урахуванням специфічних психосоціальних потреб постраждалих?

Хоча певні механізми міжінституційної координації вже існують, вони не завжди системно застосовуються в усіх регіонах і установах. Непослідовність процедур і недостатня комунікація залишаються серйозною проблемою, особливо в районах, де тривають бойові дії або де інституційні спроможності є обмеженими. Існує нагальна потреба у впровадженні уніфікованих настанов, які визначають етичні стандарти та операційні протоколи для роботи з випадками СНПК. Ці настанови мають бути затверджені на національному рівні та поширені серед усіх відповідальних установ задля забезпечення узгодженості та недопущення довільного або ситуативного підходу.

Крім того, для покращення координації необхідно інвестувати у постійне навчання, розвиток ефективних каналів міжвідомчої комунікації та інтеграцію принципів, орієнтованих на потреби постраждалих, у слідчі підходи. Без цих реформ прогалини в практиці та розумінні й надалі впливатимуть на ефективність документування й притягнення до відповідальності за злочини.

Заходи з попередження СНПК та невідкладні дії у разі агресії

► Посилення екстреного реагування та правового захисту у контексті СНПК: уроки з України

Обговорення висвітлює важливі аспекти реагування України на випадки СНПК, вказавши як на прогалини у стратегіях попередження, так і на слабкі сторони механізмів негайного реагування. Учасниці і учасники акцентували увагу на таких проблемах, як недостатньо розвинені системи раннього попередження, неналежна підготовка правоохоронців, складнощі з притягненням до відповідальності та відсутність ефективних заходів екстреного захисту. Водночас обговорення підкреслило потребу у посиленні протоколів екстреного реагування.

Екстрене реагування правоохоронних органів

Представник українських сил безпеки зазначив, що хоча поліція загалом була добре підготовлена, рівень агресії, з якою зіткнулася країна, був недооцінений, що призвело до неадекватного реагування на випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. Він визнав, що правоохоронці часто не мали необхідних навичок для вчасного розпізнавання випадків СНПК. Цю прогалину ілюструє розповідь постраждалого з Херсона, який згадував, що чоловіки, які намагалися повідомити про пережитенасильство, стикалися з глузуванням або відвертою відмовою з боку поліції. Така реакція свідчить про стійке табу й нерозуміння суті сексуального насильства навіть серед правоохоронців. Особливо гостро ця проблема проявляється у ставленні до чоловіків, що лише поглиблює їхню травму, відлякує від повідомлень про злочини й, зрештою, спотворює реальну картину СНПК, приховуючи факти.

Представниці громадських організацій підтвердили подібні тенденції в Херсоні, де постраждалі дедалі частіше ухиляються від повідомлення про злочини через неадекватну реакцію з боку правоохоронців. Відсутність стандартизованих протоколів екстреного реагування призводить до непослідовних дій, залишаючи постраждалих без захисту й під загрозою подальшої шкоди. Під час навчань з Національною поліцією виявлено серйозні проблеми внутрішньої комунікації між підрозділами, які працюють із такими випадками. Слідчі також стикаються з перевантаженням справами та складнощами в тлумаченні судової практики, що додатково ускладнює проведення чутливих та ефективних розслідувань.

Виклики та реформи в правовій системі

Учасниці визначили низку перешкод у правовій системі України, які заважають ефективному переслідуванню злочинів СНПК. Серед них — затримки у наданні безпечного житла, відсутність механізму екстрених заборонних приписів і нестабільний доступ до безоплатної правничої допомоги в нещодавно уражених районах.

Представниця Офісу Генерального прокурора наголосила на недоліках у системі захисту свідків. У невеликих громадах місцеві судові процеси часто призводять до розголошення персональних даних, особливо коли прокурори не дотримуються належних процедур, що може спричинити витік інформації. Це значно відлякує постраждалих від повідомлення про злочини.

Ще однією перепорою є неповне узгодження національного законодавства з міжнародним правом. Попри ратифікацію Римського статуту в серпні 2024 року, необхідна гармонізація внутрішнього законодавства для забезпечення дієвого правосуддя. Зокрема, Кримінальний кодекс не містить міжнародно узгоджених визначень основних злочинів, положень про відповідальність командирів, а також чітких стандартів щодо форм участі у міжнародних злочинах. У Кримінальному процесуальному кодексі є суттєві прогалини щодо протоколів роботи з доказами — особливо відкритими джерелами та розвідувальною інформацією. Механізм заочного провадження залишається недосконалим, не передбачено також залучення міжнародних експертів або використання наданого обладнання для слідчих дій.

Також відсутнє всебічне законодавство щодо захисту постраждалих і свідків, а гарантії права на справедливий суд згідно зі стандартами

ЄСПЛ є недостатніми, особливо в справах, що стосуються військовополонених.

Адвокатка окремо підкреслила, що кримінальне провадження саме по собі є травматичним процесом, і необхідні додаткові зусилля для недопущення повторної травматизації осіб, які пережили СНПК. Серед таких зусиль — усунення практики, коли судді без належних підстав призначають повторні допити свідків, попри наявні положення закону, що дозволяють використання показань, зібраних на досудовому етапі, за умови їх належної фіксації. **Постраждалі також часто стикаються з процедурними затримками в отриманні статусу екстреного захисту, що затягує їхню вразливість до повторної шкоди.**

“Кримінальне провадження саме по собі є травматичним, однак необхідно докладати всіх зусиль, щоб усунути чинники, які можуть призвести до додаткової травматизації постраждалих від СНПК..”

➔ Адвокатка

Рекомендації

Посилення негайного реагування з боку правоохоронних органів

Забезпечення оперативного та ефективного реагування правоохоронних органів на випадки СНПК є ключовим для захисту постраждалих та притягнення винних до відповідальності.

- ➔ **Залучити спеціалізовані бригади екстреного реагування** на випадки СНПК у постраждалих від конфлікту районах для надання невідкладної допомоги, забезпечення збору доказів та безпечного направлення до медичних і психосоціальних служб.
- ➔ **Запровадити обов'язкові протоколи реагування на СНПК** для працівниць і працівників на передовій, що передбачатимуть стандартизовані процедури взаємодії з постраждалими, документування та передачі справи за належністю.
- ➔ **Розробити настанови з екстреного втручання** для запобігання подальшій шкоді постраждалим, включаючи їхнє негайне переміщення з небезпечного середовища та захист від помсти.

Забезпечення швидкого доступу до медичної та психосоціальної підтримки

Постраждалі потребують негайної допомоги, що враховує травматичний досвід, аби зменшити ризик довготривалих фізичних і психологічних наслідків.

- ➔ Розширити мережу мобільних кризових бригад у зонах підвищеного ризику та щойно звільнених районах, забезпечуючи доступ на місцях до екстреної медичної та психосоціальної допомоги.
- ➔ Запровадити систему екстрених безпечних притулків для надання негайного захисту постраждалим, які перебувають під загрозою, з подальшим переходом до довгострокової підтримки.

Запровадження екстрених правових заходів захисту, орієнтованих на потреби постраждалих

Правові заходи захисту мають бути доступні постраждалим негайно, щоб запобігти залякуванню та гарантувати дотримання їхніх прав.

- ➔ Запровадити механізми швидкого захисту для постраждалих, які готові давати свідчення, зокрема забезпечити безпечне житло, можливість збереження анонімності та психологічну підтримку протягом усього процесу.
- ➔ Надати екстрену правову допомогу, щоб постраждалі мали негайний доступ до юридичної консультації та інформації про свої права.
- ➔ Забезпечити безпечні й конфіденційні канали повідомлення через захищені цифрові платформи та спеціалізовані гарячі лінії екстреного реагування.

■ Інтерв'ю з експерктою

Полін Брош,
старша радниця з розслідування
сексуального насильства,
пов'язаного з конфліктом,
у Консультативній місії
Європейського Союзу (EUAM).

Презентація експертки та діяльності Консультативної місії Європейського Союзу в Україні (EUAM Ukraine):

Мене звати Полін Брош, я є старшою радницею з розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у Консультативній місії Європейського Союзу (EUAM) в Україні. EUAM Ukraine була заснована у 2014 році після Революції Гідності. Після жорстоких зіткнень між протестувальниками, спецпідрозділами міліції та невідомими стрільцями уряд України звернувся до ЄС по допомогу в реформуванні сектору правоохоронних органів з метою відновлення довіри громадян. Після повномасштабного вторгнення росії у 2022 році мандат EUAM було розширено — місія почала надавати підтримку українським партнерам у розслідуванні та переслідуванні міжнародних злочинів, зокрема СНПК.

Україна доклала значних зусиль до переслідування СНПК, однак механізми раннього попередження залишаються слабкими. Які недооцінені чинники могли б ефективніше допомагати у передбаченні та запобіганні міжнародним злочинам у зонах конфлікту?

Вражаючи зусилля України з переслідування СНПК сприяють не лише встановленню відповідальності за минулі злочини, а й можуть мати стримувальний ефект щодо потенційних майбутніх злочинців, тим самим запобігаючи новим випадкам СНПК. Як один із виконавчих органів Групи радників з питань злочинів проти людяності, Консультативна місія ЄС (EUAM) підтримує Офіс Генерального прокурора та інші правоохоронні органи у розслідуванні міжнародних злочинів, включно зі СНПК. Міцна законодавча база щодо міжнародних злочинів і дієві інституції верховенства права є основою будь-яких зусиль зі встановлення відповідальності. Незважаючи на триваючу війну, Україна зробила важливі кроки у

цьому напрямку. 21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, що підкреслює прагнення України гармонізувати своє законодавство з нормами міжнародного права та прецедентною практикою.

Ми проаналізували прогалини в екстреному реагуванні та захисті постраждалих. З точки зору консультативної місії ЄС у сфері правоохоронних органів, як міжнародні актори можуть сприяти подоланню цих прогалин, не підриваючи при цьому місцеву спроможність і суб'єктність?

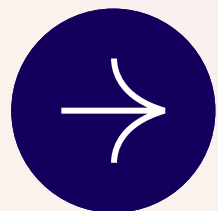
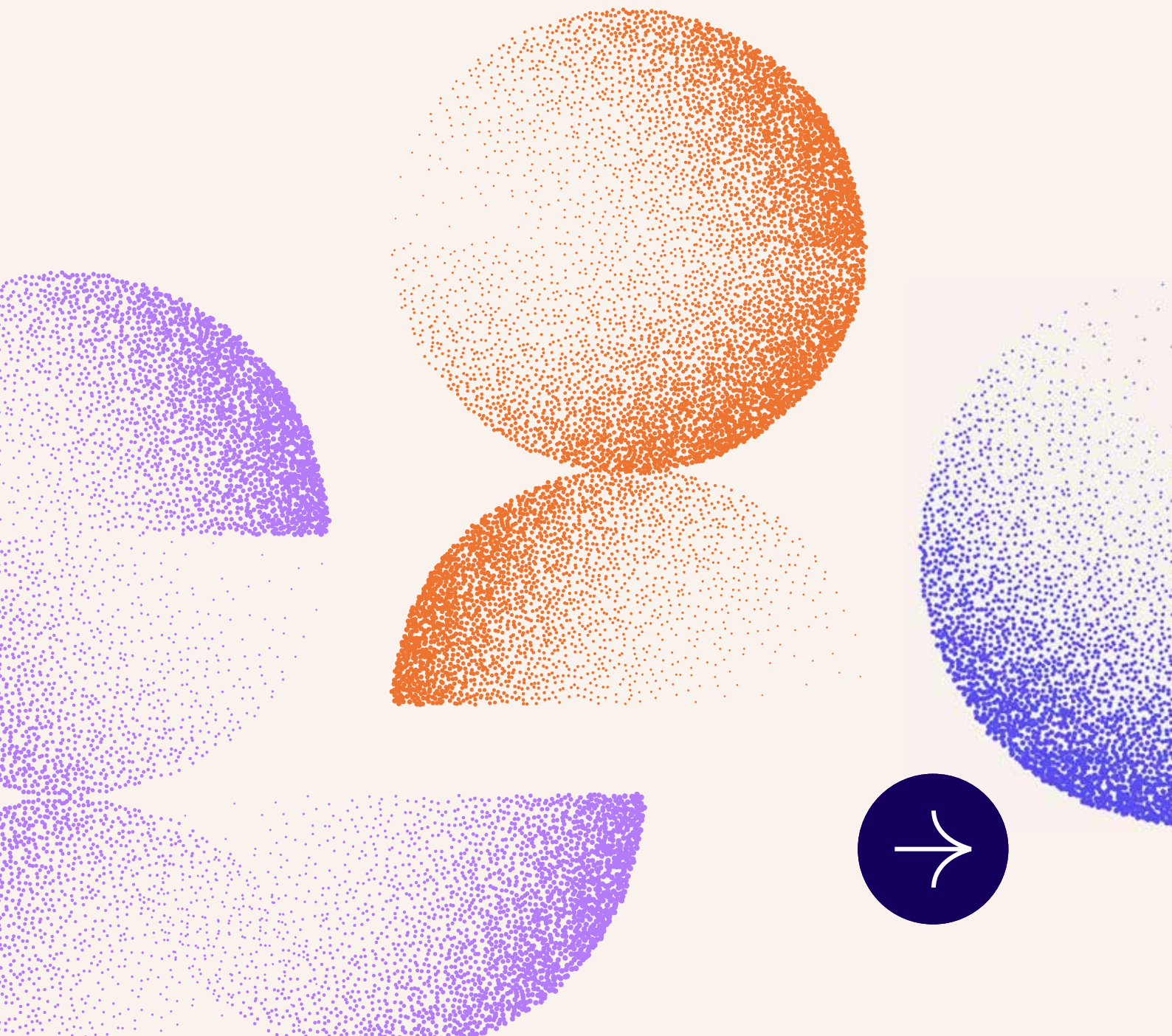
Консультативний мандат EUAM Ukraine передбачає партнерську підтримку українських колег у їхніх реформах. Наприклад, у сфері СНПК ми надаємо рекомендації щодо розробки та впровадження законодавства, спрямованого на захист і підтримку постраждалих. Ми також сприяємо зміцненню спроможності залучених сторін, проводячи навчання з розслідування та переслідування випадків СНПК відповідно до міжнародних стандартів і з урахуванням підходу, орієнтованого на потреби постраждалих.

Під час симпозіуму ми визначили, що однією з основних слабких сторін реагування України на СНПК є відсутність стандартизованих протоколів екстреного реагування серед правоохоронних органів. Враховуючи роль EUAM у підтримці реформи сектору безпеки, які конкретні кроки можна зробити для інституціалізації чітких оперативних настанов для працівників першої лінії, які працюють з випадками СНПК?

Розробка стандартизованих оперативних настанов справді є важливим інструментом для гармонізації підходів і забезпечення дотримання міжнародного кримінального права, міжнародного гуманітарного права та, загалом, міжнародного законодавства і найкращих практик.

Розуміння та реагування на СНПК щодо чоловіків

■ Яким чином сексуальне насильство щодо чоловіків потребує окремого підходу?

За даними представників громадянського суспільства та Офісу Генерального прокурора, чоловіки, які пережили сексуальне насильство, нині становлять значну частку постраждалих у війні проти України. У період з лютого 2022 року по серпень 2024 року Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні задокументувала 376 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, з яких 262 стосувалися чоловіків.

Попри покращення офіційної роботи з документування, залишаються серйозні труднощі з охопленням повного масштабу цих злочинів. У статусі військовополонених або затриманих цивільних чоловіки зазнають **різноманітних форм сексуалізованого насильства**, зокрема зґвалтування, примусового оголення, електрошоківуділянкугеніталій,погрозкастрацією та інших дій, спрямованих на приниження та завдання глибокої психологічної травми. **Такі зловживання часто використовуються як методи тортур, примусу або покарання, а не виключно як сексуальні акти.**

Бар'єри до розголошення є багатовимірними: глибоко вкорінена суспільна стигма щодо сексуального насильства, гостра нестача фахівців, підготовлених до роботи з чоловічою травмою, а також укорінені патріархатні норми в українському суспільстві, які чинять надмірний тиск на чоловіків. Під час симпозиуму постраждалі відважно поділилися своїм досвідом, надавши цінне розуміння щодо доступності та якості послуг. Їхні свідчення, а також розповіді членів родин, висвітлили як безпосередні, так і довготривалі наслідки цих злочинів для сімей і громад.

Мережі постраждалих

Один із чоловіків, який пережив СНПК, розповів, як під час полону він та інші затримані зазнавали сексуалізованих тортур, що справили тривалий психологічний вплив на багатьох із них. Попри насильство, якого він зазнав, йому вдалося зберегти внутрішню стійкість і почати підтримувати інших у неволі. Після звільнення він формалізував цю роль, заснувавши мережу для чоловіків, які пережили сексуальне насильство, надихаючись прикладом жінок-активісток, які першими розірвали мовчання навколо СНПК. Такі мережі відіграють ключову роль у допомозі постраждалим: вони дають змогу назвати свій досвід, подолати стигму та заохочують звертатися по допомогу. Через взаємну підтримку та обмін інформацією вони скеровують постраждалих до психологічної допомоги й юридичних консультацій, водночас формуючи спільноту, у якій звернення по допомогу сприймається як ознака сили, а не слабкості. Попри те, що деякі постачальники послуг почали звертати увагу на чоловіків, які пережили СНПК у Херсонській області, багато хто з постраждалих досі не наважується відкрито говорити про свій досвід чи звертатися по доступну допомогу, що свідчить про тривалу проблему недооповідання.

Вплив на сім'ю та структури підтримки

Стигматизація, пов'язана зі СНПК, особливо ускладнює для чоловіків-постраждалих можливість обговорювати свій досвід у родині й громадах, що часто перешкоджає їм звертатися по психологічну підтримку. Цей бар'єр у

спілкуванні поширюється на ширше суспільство, обмежуючи реінтеграцію постраждалих і їхній доступ до допомоги. Багато постраждалих борються за те, щоб повернути собі відчуття нормальності, і цю боротьбу ускладнює відсутність комплексних програм реабілітації, які підтримували б і постраждалих, і їхні родини.

Члени родини, особливо подружжя, відіграють ключову роль у процесі відновлення постраждалих. Водночас сильна стигматизація чоловічого сексуального насильства в українському суспільстві може призводити до ще більшої ізоляції, навіть у близьких стосунках. Дружина одного з постраждалих підкреслила, що багато чоловіків бояться осуду або недовіри навіть з боку членів родини. Один постраждалий описав глибокі емоційні страждання своєї дружини після його зізнання, що ілюструє, як СНПК має ефект «ланцюгової реакції» на всю родину, ще більше поглиблюючи проблему через небажання суспільства визнавати чоловіків постраждалими від сексуального насильства. Ці свідчення підкреслюють нагальну потребу в цілісних програмах реабілітації, які підтримують як постраждалих, так і їхні родини, допомагаючи долати психологічні травми й стигму в суспільстві.

“На війні немає вибору і немає втечі — люди з усіх верств суспільства зазнають цього насильства.”

➔ **Постраждала**

Інституційні виклики

Представниця Офісу Генерального прокурора визнала існування юридичних і суспільних бар'єрів у реагуванні на СНПК щодо чоловіків, зазначивши, що Україна спочатку була не готова визнавати ці воєнні злочини. Хоча психологічну підтримку надають незалежно від того, чи дають постраждалі офіційні свідчення, багато хто вагається говорити через страх викриття або недовіру до системи.

Зберігається розрив між тим, як постраждалі та прокурори класифікують ці переживання. Багато чоловіків-постраждалих уникають термінів на кшталт «сексуальні тортури», натомість називаючи пережите просто «тортурами», що вимагає від слідчих самостійно виявляти складову сексуального насильства навіть без прямої вказівки. Постраждалі також висловлюють занепокоєння питаннями конфіденційності та захисту персональних даних, побоюючись, що розкриття інформації може поставити їхнє життя під загрозу. Офіс Генерального прокурора визнав необхідність покращення інформування про наявні заходи захисту, особливо для постраждалих на окупованих територіях. Наразі лише п'ятнадцять судів та установ мають технічну спроможність забезпечити закрите надання свідчень, і всі ці можливості профінансовані зовнішніми організаціями, а не урядовими ініціативами. Фінансові й логістичні обмеження додатково ускладнюють доступ до правосуддя, оскільки прокурори часто вимагають від постраждалих здійснювати поїздки без урахування їхнього фізичного, фінансового чи безпекового стану. Проблема ще більш загострюється для постраждалих, які перебувають за кордоном, оскільки чинне управління справами не враховує їхні специфічні потреби, на що звернула увагу українська посолка у Франції.

Рекомендації

Розширення та зміцнення мереж постраждалих

Зміцнення підтримки на основі взаємодопомоги серед постраждалих є ключовим для подолання стигми та забезпечення доступу до послуг для чоловіків, які пережили СНПК.

- ➔ Посилити фінансову та логістичну підтримку мереж, очолюваних постраждалими, щоб розширити охоплення та створити безпечні простори для обміну досвідом серед чоловіків-постраждалих.
 - ➔ Проводити навчання для надавачів послуг щодо особливостей СНПК серед чоловіків, щоб покращити залучення постраждалих і забезпечити чутливі до травми підходи в роботі та наданні допомоги.
 - ➔ Інтегрувати мережі постраждалих у національні системи підтримки для покращення координації між громадськими організаціями, фахівцями з психічного здоров'я та юридичними службами.
-

Посилення підтримки родин і реінтеграції постраждалих

Родини відіграють ключову роль у відновленні постраждалих, але часто самі стикаються з психологічними труднощами та суспільною стигмою.

- ➔ Створити спеціальні програми сімейного консультування, щоб допомогти родичам зрозуміти та підтримувати чоловіків-постраждалих, а також опрацьовувати власну вторинну травму.
 - ➔ Розробити структуровані шляхи реінтеграції, які допомагатимуть постраждалим і їхнім родинам відновлювати стабільність через працевлаштування, забезпечення житлом і довгострокову психологічну підтримку.
 - ➔ Запустити просвітницькі ініціативи для членів родин, щоб зменшити внутрішню стигму та заохочувати відкрите обговорення питань СНПК у родині та громадах.
-

Покращення інституційного реагування та доступу до правосуддя

Чоловіки-постраждалі стикаються з унікальними перешкодами в пошуках справедливості та захисту, що потребує адаптації правових та інституційних заходів.

- ➔ Навчати прокурорів та слідчих розпізнавати елементи СНПК у свідченнях, навіть якщо постраждалі використовують альтернативні терміни, такі як «тортури».
- ➔ Посилити захист конфіденційності шляхом зміцнення правових гарантій від витоку даних та забезпечити інформування постраждалих на окупованих територіях про наявні заходи захисту.
- ➔ Усунути логістичні бар'єри для участі у правових процесах, надаючи державну підтримку у фінансуванні поїздок постраждалих, яких викликають для свідчень, включно з тими, хто проживає за кордоном.

Інтерв'ю з експертом

Олексій Сивак,
засновник Мережі випускників

Представлення співрозмовника та його діяльності:

Я маю професійну освіту з підготовки зварювальника-слюсаря корпусів металевих суден і 17 років працював у морі слюсарем на іноземні компанії. За цей час я здобув цінний досвід співпраці з людьми різних національностей і з різним життєвим досвідом. Однак повномасштабне вторгнення раптово обірвало і мою роботу, і кар'єру. Моє місто було окуповане, і через мою тверду проукраїнську позицію та прагнення допомагати іншим мене зрештою захопили в полон. Мене звільнили незадовго до визволення міста.

Після деокупації я зіткнувся з бюрократичними перепонами та загальним нерозумінням того, що зі мною сталося під час ув'язнення. Втім, саме ці складні обставини дали мені шанс спробувати змінити ситуацію на краще..

Ви створили Мережу випускників, щоб підтримувати чоловіків-постраждалих у визнанні свого досвіду та пошуку допомоги. Як ви підходите до питання сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, щодо чоловіків у контексті полону?

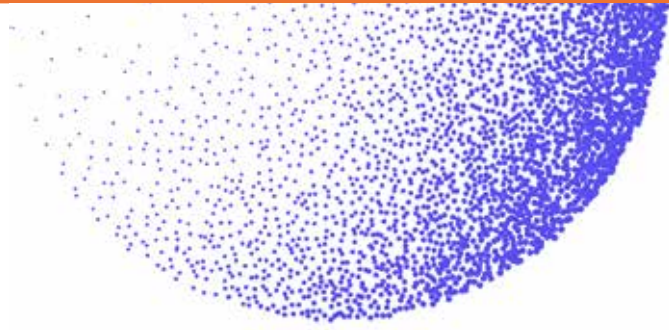
Перш за все, ми не ділимо людей на тих, хто пережив СНПК, і тих, хто не пережив. Практично всі чоловіки, які перебували в полоні, зазнали тортур, зокрема сексуального насильства. Ті, хто «лише» пережив побиття і торттури, теж потребують підтримки, тоді як ті, хто зазнав СНПК, можуть не бути готовими це розкривати.

Важливо пам'ятати, що СНПК — це широкий термін, але слово «зґвалтування» — перше у його визначенні — несе найбільшу стигму для чоловіків. У деяких верствах суспільства домінує тюремна культура, де чоловік, якого зґвалтували, вважається таким, що втратив усі права. Визнання цього може означати ізоляцію або настільки надмірне співчуття, що воно стає нестерпним.

Одна з головних проблем, з якою стикаються постраждалі, полягає в тому, що багато людей — журналісти, надавачі послуг та інші — часто тиснуть на чоловіків, змушуючи їх розповідати про зґвалтування, що лише поглиблює їхню травму. Натомість ми повинні надавати рівну підтримку всім постраждалим; саме так ми зможемо допомогти навіть тим, хто обирає залишатися мовчазним.

Спираючись на ваш досвід та роботу мереж, очолюваних постраждалими, які найнагальніші перешкоди стоять перед чоловіками-постраждалими від СНПК під час реінтеграції у свої родини та громади?

Чоловіки, які перебували в полоні, часто стикаються зі значними труднощами під час спроб реінтегруватися в суспільство. Їхні родини зазвичай не усвідомлюють повного масштабу пережитого, тоді як друзі й знайомі можуть бути байдужими або не здатними зрозуміти, що призводить до руйнування сімейних і соціальних зв'язків. Родичі самі залишаються пригніченими власною травмою, тоді як постраждалі намагаються впоратися зі своєю.

Вони також стикаються з іншими бар'єрами, такими як поганий стан здоров'я, психологічна травма та безробіття. До цього додається поширене переконання, що чоловіки завжди мають виглядати сильними й ніколи не показувати слабкість, що лише посилює їхні страждання, коли вони не можуть відповідати цьому образу.

Хоча багато чоловіків потребують психологічної підтримки, вони часто уникають звернення по допомогу й можуть вдаватися до вживання психоактивних речовин як способу впоратися з пережитим. Більшість наявних систем підтримки також вимагають, щоб чоловіки самі активно зверталися за допомогою та визнавали себе жертвами — а для багатьох це надзвичайно важко.

На вашу думку, яку роль повинні відігравати уряд та міжнародні структури в зміцненні мереж постраждалих і покращенні інституційного реагування?

Надавати конкретну допомогу й послуги замість того, щоб лише обговорювати їх. У першу чергу слід задовольняти базові потреби, а вже потім пропонувати психологічну чи початкову правову підтримку. Потрібно підтримувати тісний зв'язок із мережами постраждалих, щоб отримувати зворотний зв'язок, розуміти їхні реальні нагальні потреби та сприяти розвитку взаємопідтримки серед них. Коли допомога є реальною та ефективною, саме мережі постраждалих — а не тільки громадські організації — будуть природно поширювати інформацію про підтримку значно краще за будь-яку рекламну кампанію.

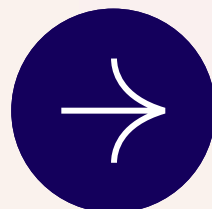
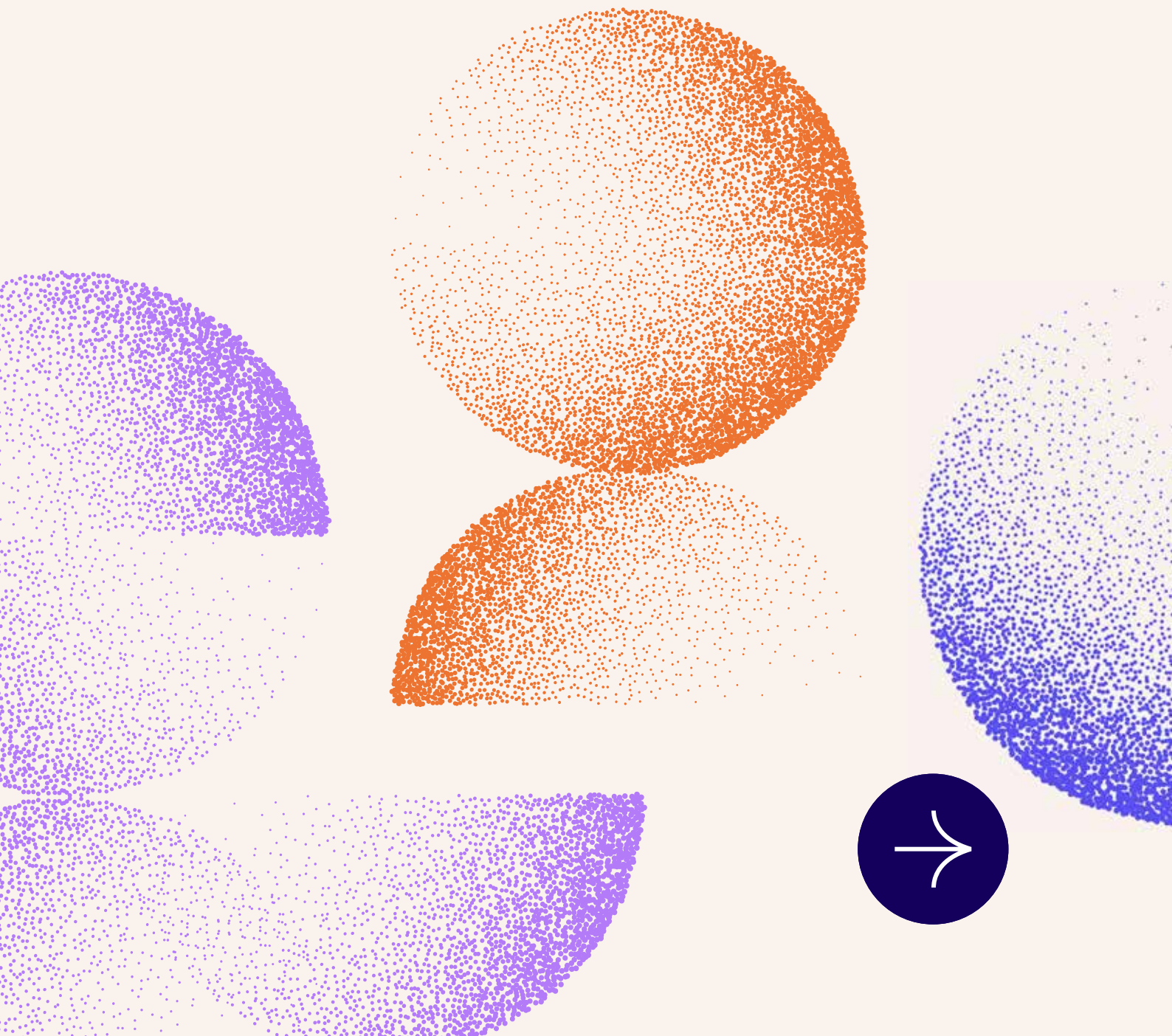
Ви згадували, що мережі жінок-постраждалих надихнули вас на створення Мережі випускників. Окрім цієї натхненної ідеї, чи були розроблені конкретні партнерства або механізми взаємної підтримки з жіночими мережами постраждалих? Як співпраця між мережами чоловіків і жінок-постраждалих може сприяти подоланню стигми та вдосконаленню систем підтримки для всіх постраждалих?

Насправді мене надихнули не жіночі мережі, а конкретна людина — Ірина Довгань. Створити мережу мене також заохотили двоє представників Фонду доктора Муквеге, який надав технічну підтримку. На той час я вже стикався з проблемами у сфері підтримки чоловіків. Спочатку я думав, що проблема в тому, що чоловіки мовчать і не звертаються по допомогу. Проте після зустрічі з Іриною я зрозумів, наскільки серйозною є ця проблема. Перш за все, я вирішив підтримати жінок у їхній боротьбі за справедливість на міжнародній арені. У 2023–2024 роках я ближче познайомився з мережею SEMA. Захищаючи права постраждалих — не лише чоловіків — ми підсилюємо і доповнюємо голоси жіночої мережі. Відчуваючи цю підтримку, жінки починають сприймати чоловіків не лише як кривдників.

Зараз ми розробляємо програму співпраці на 2025 рік між чоловічими та жіночими організаціями — SEMA Ukraine і Випускниками. Уже зараз ми разом працюємо над адвокаційними зусиллями та збираємо підписи під спільним відкритим листом постраждалих від сексуального насильства до Генерального секретаря ООН із закликом включити росію до так званого «списку ганьби». Я вірю, що спільна робота й об'єднані зусилля допоможуть досягти значно вагоміших результатів, ніж якби ми діяли окремо..

Підтримка тих, хто підтримує: проблеми, з якими стикаються члени родин постраждалих

Невидимий тягар: коли родини стають вторинними постраждалими

Ключова роль членів родини у підтримці постраждалих від СНПК стала однією з головних тем обговорення, висвітливши складну динаміку, в якій ці вторинні постраждалі намагаються впоратися одночасно з травмою своїх близьких і власними психологічними ранами, часто стикаючись із подібною соціальною стигмою та ізоляцією.

Динаміка сімейних стосунків після звільнення

Одна з пар постраждалих поділилася тим, як кардинально змінилося їхнє сімейне життя після полону. Чоловік прагнув якнайшвидше возз'єднатися зі своїми дітьми, а лена не міг виразити свої емоції та вирішив не розповідати подробиць про пережите в полоні, боячись обтяжити сім'ю. Жінка-постраждала описала зростаючу емоційну відстань між собою та матір'ю, яка не могла зрозуміти її травму. Вона також відчувала нездатність відкрито спілкуватися з сином, що створило бар'єр між ними: «Після полону я перестала сміятися очима». Було очевидним міжпоколінне поширення травми, оскільки їхній наймолодший син потребував терапії через наслідки батькового полону.

Потреби у підтримці та визнанні

20 листопада 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 10132 під назвою «Закон про правовий і соціальний захист прав постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з агресією російської федерації проти України, та термінові проміжні репарації». Цей закон офіційно визнав осіб, які пережили сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом,

постраждалими та встановив конкретний механізм надання їм термінових репарацій.

Відповідно до принципів Кодексу Мурад, закон передбачає підхід, орієнтований на постраждалих, чутливий до травм та ґендерно обізнаний. Він забезпечує постраждалим доступ до термінових проміжних репарацій, включно з психологічною підтримкою, медичною допомогою та фінансовою компенсацією, одночасно спрямований на зниження ризику ретравматизації. Закон мав набрати чинності в першій половині 2025 року, що робить Україну першою країною, яка впровадила систему термінових репарацій для постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, під час війни. Закон має зворотну дію з 20 лютого 2014 року, охоплюючи всі випадки сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України з того моменту. Також закон визнає статус найближчих членів родини постраждалого у випадках його смерті. Стаття 2 закону передбачає, що отримання термінових проміжних репарацій не означає відмову від інших прав, включно із правом на судовий захист та повноцінні, ефективні репарації. Стаття 5 визначає процедуру визнання постраждалих, охоплюючи як безпосередніх постраждалих, так і дітей, народжених унаслідок сексуального насильства.

Водночас представник громадської організації наголосив, що члени родин також повинні бути визнані постраждалими, оскільки вони зазнають психологічних і соціальних наслідків. Життя з

родичами, які страждають на психічні розлади, потребує спеціалізованої підтримки, особливо для дітей. Представник звернув увагу на наукове визнання феномену міжпоколінної травми, описуючи, як психологічні рани передаються через виховання, успадковані стресові реакції та соціальні взаємодії.

Гендерно специфічні виклики та вплив на родину

У ході обговорення було підкреслено, що гендерні норми визначають, як саме родини переживають травму. Один із постраждалих розповів, що матері часто відчувають глибоку провину за розлуку з дітьми під час полону, і деякі жінки навіть опираються звільненню через страх, як їхні історії вплинуть на родину. Гендерні наслідки також проявляються під час реінтеграції в сім'ю: тоді як дружини зазвичай надають непохитну підтримку чоловікам, які повертаються з полону, жінки-постраждалі часто стикаються з тим, що їхні чоловіки або вже побудували нове життя, або не можуть прийняти пережите ними. Працівники служб підтримки зазначали випадки, коли чоловіки не можуть зрозуміти досвід полону своїх дружин, що часто пов'язано з глибоко вкоріненими суспільними установками щодо сексуального насильства. Ці моделі показують, як традиційні гендерні норми формують переживання травми та створюють додаткові бар'єри на шляху до одужання.

Висвітлення у медіа

Журналістка, яка сама пережила насильство, наголосила на ролі медіа у формуванні громадського сприйняття СНПК, підкресливши, що висвітлення в віддалених районах, де відбувалися злочини, залишається непослідовним і складним. Хоча документування в медіа є важливим, виникають етичні питання під час інтерв'ю з постраждалими, особливо щодо запобігання ретравматизації. Організації, які надають підтримку, запровадили протоколи захисту під час взаємодії з журналістами, наприклад, оцінку психологічної готовності постраждалих та використання «стоп-слів» для запобігання ретравматизації.

Однак дружина одного з постраждалих зауважила, що самі постраждалі рідко мають доступ до своїх записаних свідчень і часто не знають, який вигляд має фінальний опублікований матеріал. Вона підкреслила, що медіа рідко враховують емоційний вплив інтерв'ю на постраждалих, залишаючи їх без психологічної підтримки після розмов.

Учасники і учасниці також обговорили силу мови у формуванні досвіду постраждалих. У різних контекстах, зокрема в Україні, термін «жертва» несе конотації жертвовності, підсилюючи уявлення про незворотні страждання. Багато з присутніх висловилися за використання терміну «постраждала особа», який наголошує на стійкості та можливості відновити життя.

“Є люди сильні й люди менш сильні, але права людини існують для всіх”

Рекомендації

Розширення юридичного визнання та цільової підтримки для членів родин

Члени родин постраждалих від СНПК стикаються з психологічними, соціальними та юридичними труднощами, проте чинні правові рамки не визнають їх непрямыми постраждалими, якщо «безпосередня» постраждала особа не померла.

- ➔ Внести зміни до законодавства для офіційного визнання членів родини непрямыми постраждалими, забезпечивши їм право на отримання послуг підтримки.
- ➔ Запровадити окремі шляхи цільової підтримки, відмінні від підтримки для безпосередніх постраждалих, з урахуванням вторинної травматизації.
- ➔ Передбачити в політиках репарацій надання допомоги, орієнтованої на родину, уникаючи підходу «один розмір для всіх», який не враховує різні наслідки СНПК для різних членів родини.

Посилення етичних стандартів і практик роботи медіа, чутливих до травми

Медіа відіграють критичну роль у формуванні громадського сприйняття СНПК, але без чітких етичних стандартів висвітлення може ненавмисно завдати шкоди постраждалим і їхнім родинам.

- ➔ Розробити стандартизовані етичні настанови для журналістів щодо технік інтерв'ювання, чутливих до травми, та принципів інформованої згоди.
- ➔ Забезпечити можливість для постраждалих переглядати свої інтерв'ю до їх публікації з правом відкликати згоду, якщо вони відчують ретравматизацію.
- ➔ Запровадити обов'язкове навчання для журналістів, які висвітлюють СНПК, з акцентом на мінімізацію шкоди, уникнення сенсаційності та використання мови, орієнтованої на постраждалих, замість стигматизуючих термінів.
- ➔ Заохочувати медіа до прийняття хартії щодо інтерв'ювання постраждалих із передбаченням санкцій у разі її порушення.

Інтерв'ю з експертом

Федір Дунєбабін,
представник Global Survivors
Fund (GSF) в Україні

Представлення співрозмовника та його діяльності:

Я є представником Global Survivors Fund (GSF) в Україні, відповідальним за координацію роботи GSF в Україні щодо забезпечення доступу постраждалих від СНПК до репарацій, включно з реалізацією Пілотного проєкту з термінових проміжних репарацій для постраждалих від СНПК та наданням технічної підтримки Уряду України у впровадженні Закону про правовий і соціальний захист прав постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією російської федерації проти України, та термінові проміжні репарації (Закон 4067).

Чинні правові рамки в Україні не повною мірою визнають психологічні та соціальні наслідки СНПК для членів родини, якщо постраждала особа не померла. Спираючись на ваш досвід, які основні виклики виникають під час адвокації за ширше юридичне визнання членів родини непрямыми постраждалими? Які конкретні кроки — юридичні, фінансові чи психологічні — слід здійснити, щоб забезпечити їм належну підтримку?

Члени родин мають бути визнані безпосередніми постраждалими, проте без отримання фінансової компенсації, враховуючи обмежені ресурси та необхідність пріоритезації програм репарацій для інших вразливих груп постраждалих — таких як постраждалі від тортур, родичі цивільних осіб, убитих свавільно, жертви насильницьких зникнень та депортовані діти разом із батьками.

Втім, членам родин принаймні має бути надано доступ до програм реабілітації, включно з медичною допомогою, соціальною та психологічною підтримкою і правовою допомогою. Ці репараційні заходи можна впровадити або шляхом внесення змін до Закону 4067 (швидкий варіант), або через розробку і ухвалення комплексної державної політики щодо репарацій для постраждалих від збройної агресії (повільний варіант). У будь-якому випадку має бути створена система соціального супроводу — за аналогією до чилійської програми PRAIS — для забезпечення ефективного доступу до послуг.

Як можна збалансувати необхідність підвищення обізнаності громадськості з відповідальністю захищати постраждалих і їхні родини від подальшої шкоди?

Рекомендація для медіа: «полювання» за шокуючими історіями про звірства є неетичним (якщо тільки самі постраждалі не хочуть розповідати свою історію з деталями). Наголос у висвітленні історій постраждалих має бути зроблений на їхніх потребах у відновленні, а також на силі та відвазі постраждалих, які наважилися відкрито говорити.

Рекомендація для надавачів послуг та інших учасників у сфері запобігання міжнародним злочинам і реагування на них: не слід порівнювати сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК), із сексуальним і ґендерно зумовленим насильством (SGBV), оскільки для постраждалих це неприйнятно — вони сприймають себе

як постраждалих від війни, а не домашнього насильства.

У цілому слід чітко наголошувати, що СНПК, хоча і є жахливим злочином із тяжкими наслідками для життя постраждалих і їхніх близьких, є воєнним злочином і порушенням прав людини, так само як убивства цивільних осіб, і це може трапитися з будь-якою людиною в зоні бойових дій, на окупованих територіях або під час утримання в полоні.

Члени родин постраждалих від СНПК часто переживають вторинну травму, одночасно надаючи важливу емоційну та практичну підтримку. Однак більшість програм допомоги зосереджені переважно на безпосередніх постраждалих. Спираючись на ваш досвід, які типи цільових програм підтримки виявилися найефективнішими для задоволення специфічних потреб членів родин? Як Україна може інтегрувати ці підходи у свою національну систему реагування?

На мою думку, найбільш придатною та реальною для впровадження моделлю в Україні є система, заснована на досвіді програми PRAIS, яка була реалізована в Чилі для надання довгострокової медичної та психосоціальної підтримки постраждалим від режиму Піночета та їхнім родичам до третього покоління.

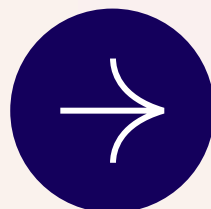
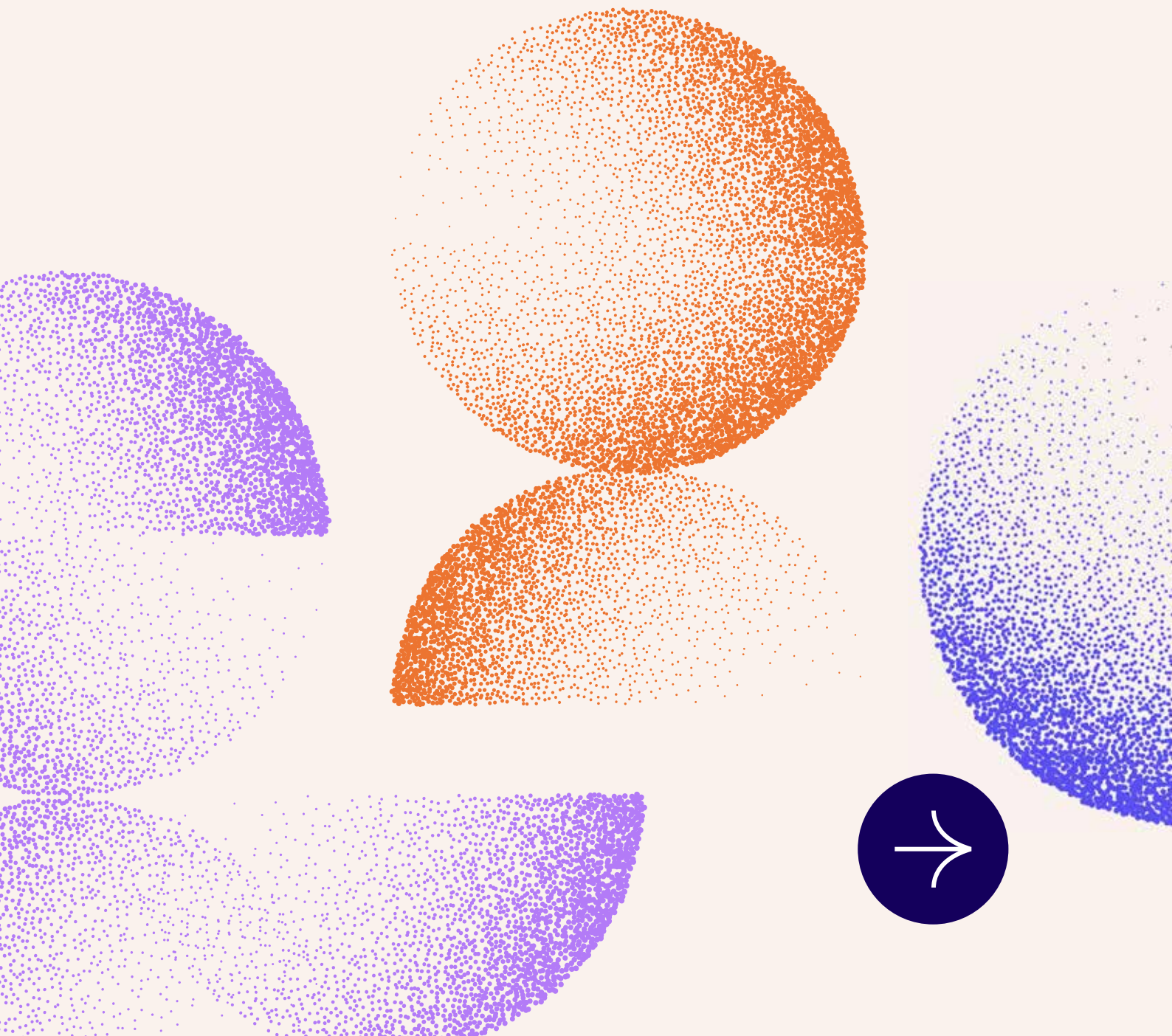
Система складається з мультидисциплінарних команд медичних фахівців, психологів і соціальних працівників, завданням яких є

розробка цілісних програм втручання у сфері здоров'я для подолання травм, спричинених тортурами. Станом на 2024 рік у програмі зареєстровано майже 700 000 осіб, з яких 150 000 потребують довгострокової підтримки. 46 команд по всій країні успішно виконують це завдання, хоча систему ще необхідно вдосконалювати.

Запровадження подібної системи в Україні дозволить постраждалим отримувати підтримку й супровід у «лабіринтах» складної та багаторівневої системи медичної, соціальної та правової допомоги. Для того, щоб ця система була ефективною, вона має охоплювати не лише постраждалих від СНПК і членів їхніх родин, а й осіб, які пережили інші серйозні порушення прав людини та грубі порушення міжнародного гуманітарного права

Документування та досудове розслідування СНПК

► Поєднання національних та міжнародних стандартів у переслідуванні за злочини СНПК

Правова база України криміналізує сексуальне насильство за кількома статтями Кримінального кодексу, зокрема статтю 152 (зґвалтування) та статтю 153 (сексуальне насильство). Ці положення визначають злочини на основі відсутності добровільної згоди та охоплюють різні форми сексуальних актів. Крім того, стаття 438 стосується порушень законів і звичаїв війни, в межах якої акти СНПК можуть переслідуватися як воєнні злочини. Втім, ця стаття прямо не згадує сексуальне насильство, що створює труднощі в її застосуванні.

У серпні 2024 року Україна ратифікувала Римський статут, ставши членом Міжнародного кримінального суду (МКС). Ця ратифікація зобов'язує Україну привести своє національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів переслідування за тяжкі злочини, включно зі СНПК. Незважаючи на ці важливі кроки, інтеграція міжнародних положень у законодавство України залишається викликом, оскільки чинне законодавство потребує змін для повної відповідності стандартам міжнародного права.

Виклики у документуванні та збиранні доказів

Офіс Генерального прокурора створив спеціалізований підрозділ із розслідування СНПК у складі Департаменту воєнних злочинів для розслідування та переслідування цих злочинів. Хоча багато громадських організацій активно займаються документуванням випадків СНПК, вони стикаються зі значними труднощами у передачі доказів офіційним слідчим через

юридичні та процедурні бар'єри. Додатково, відсутність координації між громадськими організаціями призвела до багаторазових інтерв'ю з одними й тими ж постраждалими — в одному прикладі особу опитали сімнадцять разів різні організації. Цей особливо тривожний випадок підкреслює нагальну потребу вирішити системні неефективності, які не лише марнують ресурси, а й, що критичніше, створюють ризик ретравматизації постраждалих через повторне переказування пережитого.

Правники також звернули увагу на відсутність єдиної системи обміну інформацією між органами досудового розслідування, службами безпеки та прокуратурою. Відсутність централізованого управління даними затримує обробку справ і призводить до непослідовності в інтерв'юваннях і документуванні. Постраждалим часто доводиться багаторазово розповідати свою історію різним особам, що підвищує ризик ретравматизації та втоми від дачі свідчень.

Юридичні бар'єри та ризик хибних звинувачень в умовах воєнного стану

Окремим викликом для постраждалих є потенційний юридичний ризик бути обвинуваченими у співпраці з ворожими силами в умовах воєнного стану в Україні. Законодавство України про протидію колабораціонізму, спрямоване на покарання осіб, які співпрацюють з окупаційними силами, має широкі визначення, що може ненавмисно криміналізувати цивільних осіб, яких змусили до сексуальних актів. Постраждалі, які пережили

сексуальне насильство з боку окупантів, можуть вагатися повідомляти про ці випадки через страх бути сприйнятими як колаборанти, а не визнаними постраждалими. Цей ризик особливо високий для жінок, яких примушували до сексуальних контактів в обмін на базові засоби для виживання.

Пробіли у судово-медичній та слідчій експертизі

Багато правоохоронців, прокурорів і судово-медичних експертів не мають належної підготовки для чутливого та ефективного розгляду справ, пов'язаних із СНПК. Слідчі можуть не розпізнавати взаємозв'язок між зґвалтуванням, тортурами та іншими воєнними злочинами, розглядаючи їх як окремі правопорушення, а не як частину систематичної моделі насильства. Такий фрагментований підхід підриває правовий досвід постраждалих і збільшує ризик неповного переслідування злочинців. Водночас постраждалі часто не повідомляють слідчим про СНПК у випадках множинних злочинів.

Судово-медичні експерти також мають труднощі з розмежуванням різних форм насильства, особливо при оцінці фізичної та психологічної шкоди. Крім того, відповідно до статті 7 Закону України «Про судову експертизу», медичні висновки, видані лікарями загальної практики, не мають формальної сили як судові докази, якщо вони не надані сертифікованими судово-медичними експертами або спеціалізованими державними установами, що ще більше ускладнює процес притягнення до відповідальності.

Проблеми доступу до територій та координації

Як уже наголошувалося в контексті запобіжних заходів надзвичайного реагування, забезпечення негайного доступу до послуг для постраждалих від СНПК є критично важливим. Однак прокурори та слідчі стикаються з труднощами в доступі до доказів і постраждалих на окупованих та щойно звільнених територіях. На окупованих територіях слідчі не можуть працювати, а постраждалі бояться помсти у разі розголошення пережитого, що робить документування в режимі реального часу практично неможливим. Після звільнення фізичні докази часто знищені або відсутні, тому свідчення стають основним джерелом доказів. Проте без підходів, чутливих до травми, збір свідчень залишається непослідовним, а постраждалі вагаються повідомляти про злочини через недовіру до інституцій та стигму. Як видно на прикладі надзвичайних правових механізмів захисту, відсутність структурованої системи перенаправлення затримує надання правової та психосоціальної допомоги. Прокурори зазначили, що без негайних механізмів координації втрачаються ключові докази, а постраждалі залишаються без підтримки.

Попри ці виклики, є й поступ: зокрема, запропоновано протокол інтерв'ювання постраждалих і свідків за участі координаційного центру Офісу Генерального прокурора на етапі досудового розслідування.

“Судово-медичні докази часто базуються на стандартних медичних висновках, проте вони не визнаються офіційно, якщо їх не надано сертифікованими судово-медичними експертами.”

➔ **Судово-медичний експерт**

Рекомендації

Посилення правової бази та її реалізації

Недоліки у судово-медичних і правових процедурах і надалі заважають ефективному переслідуванню за злочини СНПК. Узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами та забезпечення єдиної судово-медичної практики в усіх регіонах є необхідними кроками.

- ➔ Внести зміни до Кримінального кодексу для прямого визнання СНПК як воєнного злочину відповідно до статті 438: Наразі стаття 438 Кримінального кодексу України охоплює порушення законів і звичаїв війни, що може включати акти сексуального насильства. Однак вона прямо не згадує СНПК як окремий злочин. Чітке визнання СНПК у межах цієї статті посилює б акцент на переслідуванні цих злочинів.
- ➔ Стандартизувати протоколи судово-медичних доказів по всій країні, забезпечивши єдність процедур збору, збереження та аналізу даних, пов'язаних із СНПК.
- ➔ Запровадити національну сертифікацію та навчання судово-медичних експертів, гарантувавши послідовність у проведенні експертиз і прийнятності медичних доказів

Розвиток спеціалізованого навчання та експертизи

Фрагментоване та непослідовне документування випадків СНПК підриває ефективність переслідування злочинців і створює ризик ретравматизації постраждалих через повторне надання свідчень.

- ➔ Розширити програми навчання судово-медичних експертів: Посилити підготовку судово-медичних фахівців для точного виявлення й розмежування різних форм насильства та травми, забезпечуючи правильне документування й аналіз.
- ➔ Сертифікувати організації, що займаються документуванням: Запровадити стандарти сертифікації для організацій, які здійснюють документування випадків СНПК, для забезпечення відповідності найкращим практикам і правовим вимогам..

Посилення захисту постраждалих

- ➔ Захист від хибних звинувачень: Розробити та впровадити протоколи для захисту постраждалих від помилкової кваліфікації їх як колаборантів в умовах воєнного стану, забезпечуючи їм належну підтримку та захист.
- ➔ Обов'язкове навчання, чутливе до травми: Вимагати проходження навчання для всього персоналу, який взаємодіє з постраждалими — включно з працівниками правоохоронних органів, юристами та співробітниками служб підтримки — з фокусом на підходах, орієнтованих на травматичний досвід і потреби постраждалих.

Подолання бар'єрів доступу до територій та збору доказів

- ➔ Спрямовувати групи судово-медичного швидкого реагування до щойно звільнених територій для документування доказів до того, як вони будуть втрачені або знищені.

Інтерв'ю з експертом

Ірина Капалкіна,
Українська правова
консультативна група (ULAG)

Однією з головних перешкод у переслідуванні злочинів СНПК в Україні є відсутність прямого визнання цих злочинів у межах статті 438 Кримінального кодексу. Окрім внесення змін до законодавства, які практичні кроки слід пріоритетизувати для забезпечення ефективного переслідування злочинів СНПК як воєнних злочинів?

Основні кроки, на яких слід зосередитися для забезпечення ефективного розслідування СНПК як воєнного злочину, включають наступне:

- ① Внесення змін до статті 216 Кримінального процесуального кодексу України для передбачення юрисдикції Національної поліції України, оскільки наразі це виключна компетенція слідчих СБУ. На практиці ж справи передаються до Національної поліції України, оскільки слідчі СБУ не мають досвіду розслідування насильницьких злочинів.
- ② Чіткого визначення СНПК у статті 438 Кримінального кодексу недостатньо, тому доцільно уточнити особливості такої категорії злочинів, а також проводити додаткове навчання слідчих, прокурорів і суддів з питань розслідування справ про СНПК та їх розгляду в суді.
- ③ Поліпшення (реформа) системи захисту свідків і потерпілих в Україні (зокрема, захист персональних даних таких осіб, можливість зміни їхніх даних та місця проживання). Потрібна реальна система захисту, що функціонуватиме протягом усього процесу розслідування, судового розгляду та виконання вироку, а не існуватиме лише формально.

④ Внесення змін до законодавства України для забезпечення ефективного впровадження підходу, орієнтованого на потерпілих. Наприклад, слідчі та прокурори мають інформувати потерпілих про можливість і необхідність залучення адвоката на стадії досудового розслідування та судового розгляду, включно з можливістю отримання безоплатної правничої допомоги. Також потрібно запровадити ефективні підходи у роботі органів досудового розслідування з потерпілими й свідками, що дозволить уникнути багаторазового допиту одних і тих самих осіб у різних справах і сприятиме ефективному обміну інформацією та доказами між справами.

⑤ Внесення змін до законодавства щодо належного забезпечення ланцюга збереження доказів, їхнього використання в різних кримінальних провадженнях і захисту від несанкціонованого доступу сторонніх осіб.

⑥ Налагодження ефективної співпраці та комунікації в межах міжнародного співробітництва, зокрема в межах спільної слідчої групи, створеної у 2022 році (зокрема щодо можливості проведення допитів дистанційно — за допомогою відеоконференції або на території іноземної держави — з подальшим визнанням таких доказів допустимими).

⑦ Встановлення ефективної комунікації з постраждалими через Координаційний центр для потерпілих і свідків, забезпечення комунікації між органами розслідування, прокуратури та представниками потерпілих для надання підтримки (правової, психологічної, соціальної тощо).

⑧ Необхідність включення до Кримінального кодексу України форм співучасті у вчиненні злочинів, передбачених Римським статутом. Оскільки більшість (90%) проваджень розглядаються заочно, без реального виконання вироків, виникає питання, чи не зловживають такими формами винятково задля статистики. За останні три роки жодного вироку заочно за статтею 438 ККУ виконано не було.

Чи є процесуальні або інституційні реформи, які могли б посилити формування доказової бази, особливо з огляду на нещодавню ратифікацію Україною Римського статуту?

Наразі тривають обговорення щодо імплементації Римського статуту в національне законодавство. Існує проблема якості перекладу документів, зокрема тексту Римського статуту українською мовою (термінологія українського перекладу Римського статуту підібрана відповідно до норм національного кримінального права, що не відповідає суті оригінального англійського тексту). Інші документи, такі як «Елементи злочинів», взагалі не мають перекладу українською. Така сама проблема існує з перекладом конвенцій і договорів у сфері міжнародного гуманітарного права.

Процесуальні кроки:

- Проведення інформаційних кампаній щодо злочинів СНПК і важливості збереження доказів;
- Інформування населення про те, як діяти під час окупації, зокрема щодо того, що може підпадати під визначення злочину колабораціонізму;

- Слідчі та прокурори мають інформувати потерпілих про можливість і необхідність залучення адвоката на стадії досудового розслідування та судового розгляду, включно з можливістю отримання безоплатної правової допомоги.

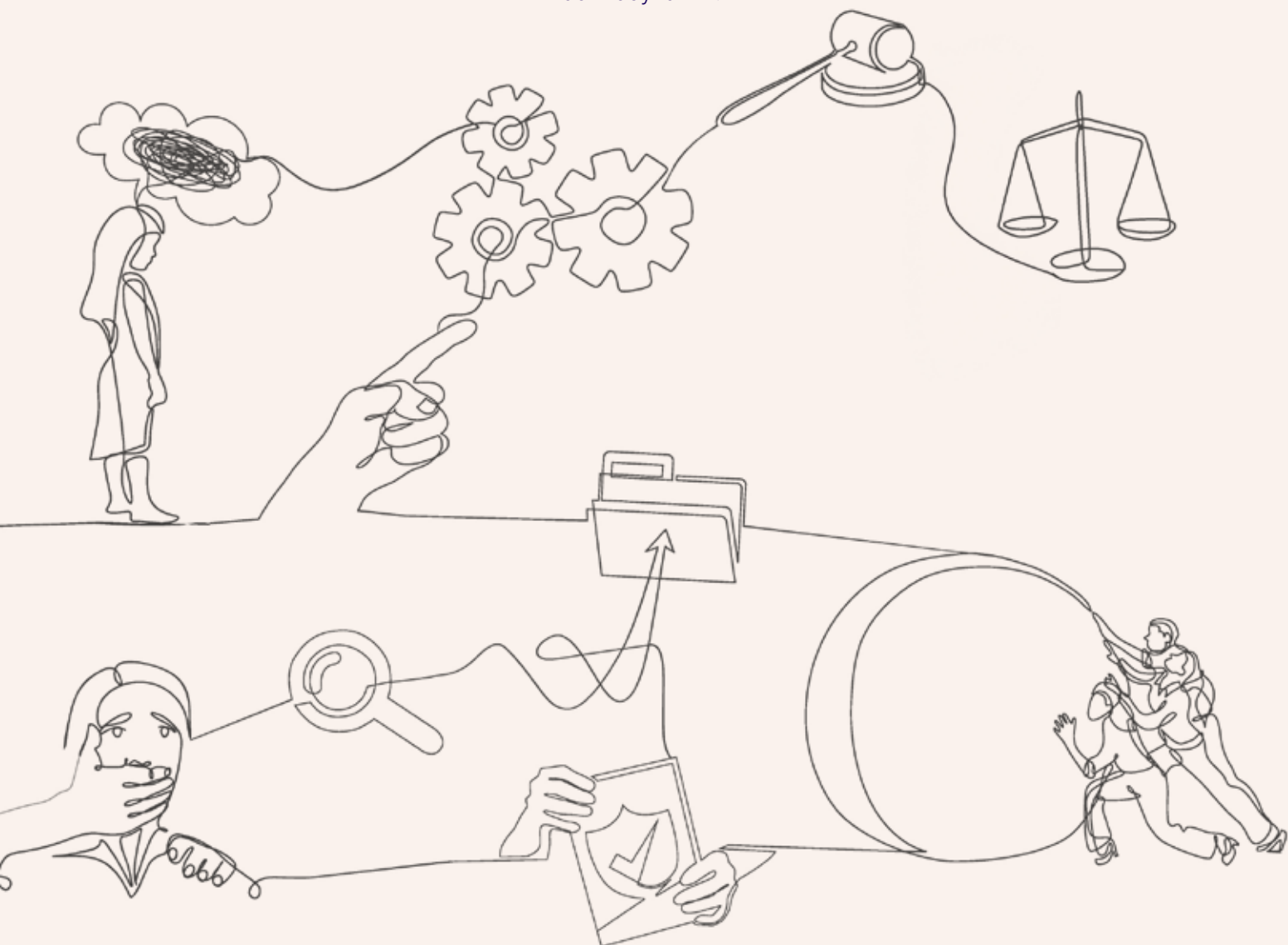
Під час симпозиуму було зазначено, що однією з основних проблем є обмежене визнання розвідувальних даних із відкритих джерел (OSINT) як первинних доказів. Чи була ця проблема вирішена внесенням змін до частини 5 статті 99-2 КПК від 9 жовтня 2024 року?

Пункт 5 частини 2 статті 99 КПК України визначає, що довідки, висновки та інші документи спеціалістів можуть використовуватись як докази. На жаль, проблема з використанням OSINT залишається невирішеною. Стандарти Берклійського протоколу мають бути впроваджені до національного законодавства. Суд має дискрецію приймати інформацію з відкритих джерел як допустимий доказ, якщо її було зібрано та задокументовано відповідно до вимог КПК України. У чинному КПК України відсутні як вимоги, так і стандарти перевірки інформації з відкритих джерел. Також залишається невирішеним питання зберігання інформації (задокументованих злочинів) на серверах за межами України. Крім того, важливо приділити увагу навичкам слідчих і прокурорів щодо роботи з OSINT та належної фіксації отриманих даних відповідно до вимог національного кримінального права.

У ЦЕНТРІ УВАГИ:

цифровий інструмент «BackUp»

Під час симпозіуму особливо гостро проявилася потреба у чітких, безпечних та орієнтованих на постраждалих інструментах, зважаючи на труднощі з ідентифікацією, підтримкою та перенаправленням постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), в умовах фрагментованого інституційного середовища. У цьому контексті платформа BackUp, розроблена організацією We Are NOT Weapons of War (WWoW) у партнерстві з InTech, пропонує перспективне рішення, що має потенціал для масштабування.

Безпечний та модульний інструмент, розроблений для контекстів СНПК

Інструмент, адаптований до потреб СНПК: наявний функціонал

BackUp — це захищений багатомовний веб-застосунок, розроблений спеціально для контекстів сексуального насильства в умовах збройних конфліктів і кризових ситуацій. Наразі він застосовується на північному сході Нігерії у партнерстві з місцевими організаціями. Його дизайн відповідає операційним потребам як постраждалих, так і фахівців на передовій. Поточний функціонал включає:

Самоідентифікацію та доступ до інформації

Постраждалі можуть безпосередньо отримати доступ до веб-застосунку, щоб зрозуміти, що таке СНПК, оцінити, чи підпадає їхній власний досвід під це визначення, і отримати чіткі рекомендації з урахуванням перенесеної травми. Інтерфейс пропонує персоналізовану інформацію залежно від терміновості та ситуації, допомагаючи постраждалим безпечно та автономно ухвалювати рішення.

Структуровану та стандартизовану документацію

BackUp інтегрує міжнародно визнані протоколи документування (такі як MARA та PEACE). Підготовлені фахівці можуть використовувати інструмент для реєстрації випадків СНПК у захищеному, уніфікованому та анонімізованому форматі. Для кожного випадку створюється цифрова справа, яка захищена за допомогою технології блокчейн, що гарантує її цілісність, конфіденційність та відстежуваність.

<https://back-up-reporting.com>

Компонент зі зменшення стигматизації та підвищення обізнаності

BackUp включає модуль освіти та інформаційної роботи з цільовим контентом для фахівців і громадських діячів. Ця функція має на меті покращити розуміння СНПК, поширити травматичні підходи та кинути виклик суспільним нормам, які часто змушують постраждалих замовчувати пережите або бути в ізоляції. Актуальність для українського контексту

Хоча BackUp ще не використовувався в Україні, його потенційне застосування активно обговорювалося під час симпозиуму. Учасники і учасниці підкреслили, що цей інструмент міг би відповісти на кілька нагальних викликів:

Стандартизація процедур документування

За відсутності уніфікованих форматів збір даних у різних регіонах залишається нерівномірним. BackUp може запропонувати єдину платформу для забезпечення послідовності й високої якості інформації, яку збирають представники громадянського суспільства та надавачі послуг.

Захищене зберігання та централізація даних про СНПК

На щойно звільнених територіях докази часто перебувають під загрозою втрати, маніпуляцій чи дублювання. Завдяки безпечному зберіганню анонімізованих справ незалежно від локальних серверів, BackUp допоміг би знизити ризик фрагментації інформації та підвищити довіру до процесів документування.

Доповнення національних зусиль

Учасники відзначили, що такий інструмент міг би ефективно доповнити роботу українських інституцій (зокрема Офісу Генерального прокурора та Координаційного центру підтримки постраждалих і свідків), а також допомогти громадянському суспільству документувати випадки СНПК відповідно до міжнародних стандартів.

Подальший розвиток: потенціал для ведення справ і транскордонного використання

На даний момент BackUp не містить функціоналу для ведення індивідуальних справ постраждалих. Водночас його модульна архітектура дозволяє масштабувати такий розвиток за умов наявності відповідного фінансування. Як пріоритетні напрямки подальшої роботи були визначені такі компоненти:

Функціонал управління індивідуальними справами (case management)

Дозволить уповноваженим фахівцям відстежувати динаміку ситуації постраждалої особи з часом, водночас зберігаючи конфіденційність, контроль за згодою і суворе регулювання доступу. Це сприятиме координації та довгостроковій допомозі.

Інтерфейс для міжвідомчої координації

Призначений для покращення обміну інформацією (на основі анонімності та згоди) між надавачами послуг, зменшення дублювання та забезпечення наступності роботи між секторами.

Модуль для агрегації та аналізу даних

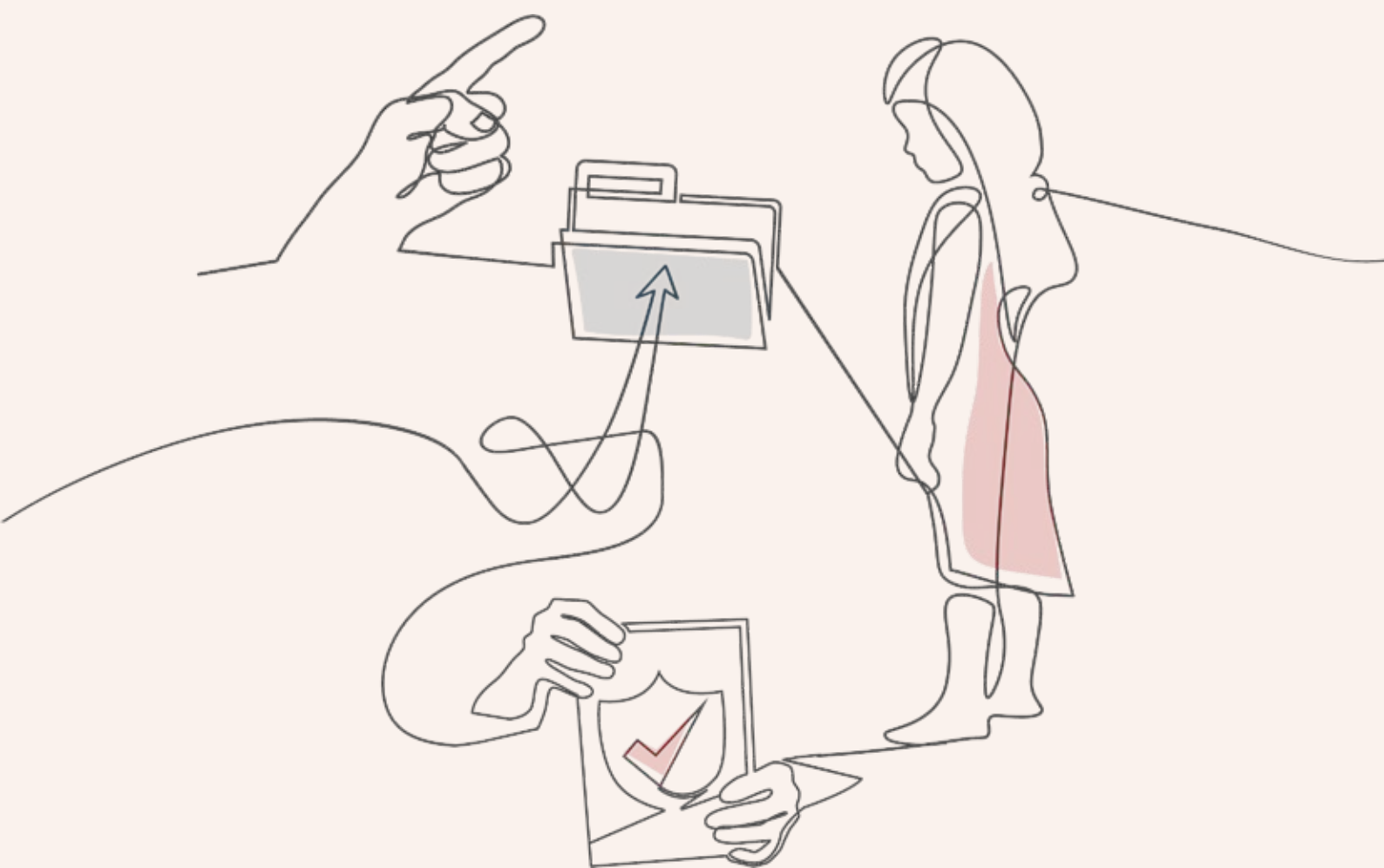
Цей модуль надасть можливість створювати анонімізовані дашборди та статистичні звіти, які допоможуть у плануванні програм, визначенні прогалин та підтримці інституційного планування.

Використання на маршрутах переміщення та міграції

Учасники запропонували протестувати BackUp у центрах прийому біженців або на прикордонних пунктах, де постраждалі від СНПК шукають захисту за кордоном. У таких умовах інструмент міг би допомогти постраждалим:

- отримати важливу інформацію рідною мовою;
- безпечно зафіксувати свій досвід, навіть якщо формальна скарга не подається;
- бути спрямованими до відповідних інституцій (включаючи прокуратуру) у країнах перебування або в Україні;
- забезпечити безперервність документування, що може бути корисним для подальших юридичних процесів чи отримання компенсацій.

Таке застосування потребує цільового фінансування та координації з інституціями країн перебування, але учасники визначили його як реальний і актуальний наступний крок.

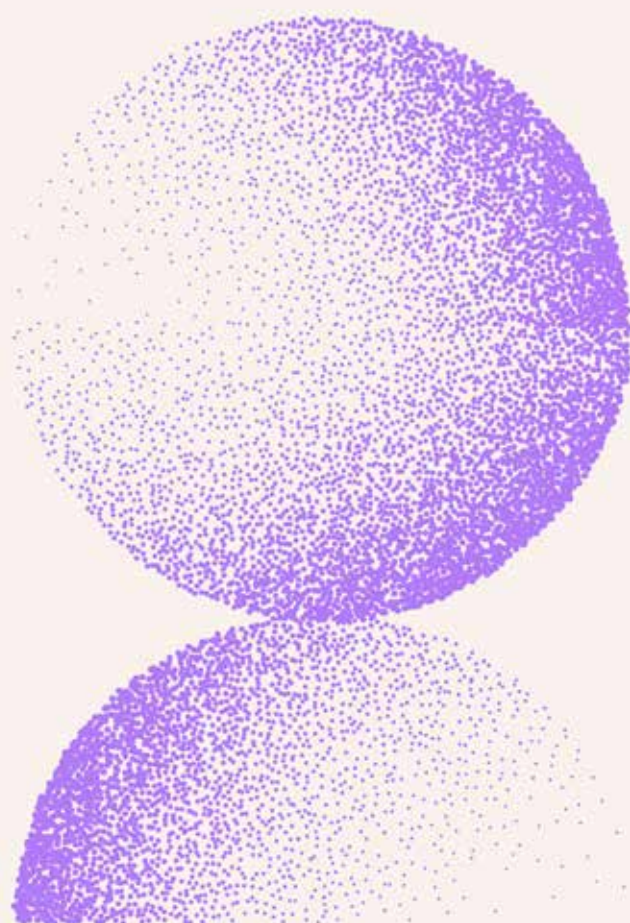
ВИСНОВКИ

Організації We are NOT Weapons of War, Інформаційно-консультативний жіночий центр і Stand Speak Rise Up висловлюють найщирішу вдячність усім учасницям і учасникам, які долучилися до цього симпозіуму та підготовки цієї Білої книги. Особливу подяку хочемо висловити постраждалим, які сміливо поділилися своїм досвідом. Ваші свідчення не тільки пролили світло на виклики, що існують у чинній системі, а й стануть рушієм реальних змін, які допоможуть іншим людям на шляху до справедливості стикатися з меншими перешкодами.

Унікальний формат цього симпозіуму створив простір для справжнього діалогу та обміну між різними зацікавленими сторонами — від постраждалих і правозахисних груп до юридичних фахівців та державних служб підтримки. Динамічна взаємодія між представниками різних секторів допомогла виробити висновки, яких було б неможливо досягти у традиційному форматі конференції. Такий спільний підхід продемонстрував, що складні виклики навколо СНПК можуть бути вирішені значно ефективніше, коли зацікавлені сторони безпосередньо беруть участь у відкритому та щирому діалозі.

Успішне впровадження розроблених рекомендацій потребує стійкої відданості всіх зацікавлених сторін, належного розподілу ресурсів і регулярної оцінки досягнутих результатів. Найважливіше, що це також вимагає переходу від швидких реакцій до системних підходів із гарантією якості, які ставлять на перше місце добробут постраждалих і запобігання повторній травматизації протягом усього процесу. На завершення організації наголошують, що практична робота на місцях не може безкінечно залежати від зовнішнього фінансування. Підтримка зрештою має забезпечуватися державою, а навчання з травма-чутливих підходів має бути впроваджене у місцевих, обласних і центральних службах. Важливість міжорганізаційної співпраці також була підкреслена як вирішальний чинник для комплексної підтримки постраждалих.

Висловлюємо щирі вдячність Premier Palace Hotel Kyiv за гостинність, перекладачам і перекладачкам — за підтримку у забезпеченні перекладу, звукорежисерам — за роботу протягом усього симпозіуму, а також Джесіці Річер за візуальний дизайн.

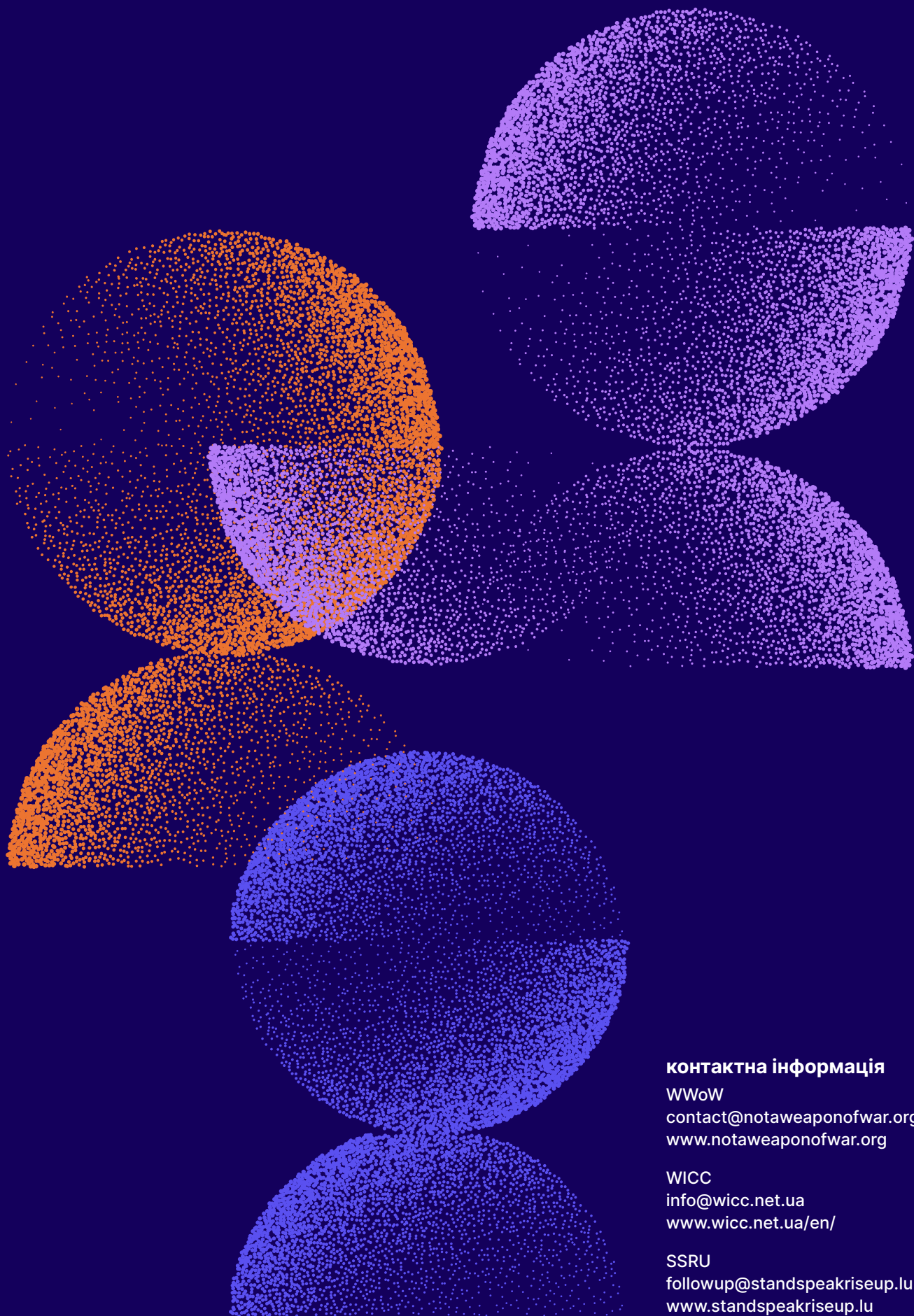

підготовлено і переглянуто

Céline Bardet
Léa Darves-Bornoz
Lilit Grotjahn
Olena Suslova
Anastasiia Nenka
Flore Siproudhis
Maïc Lesouef

графічний дизайн

©Jessica richer
www.jessicaricher.com

контактна інформація

WWoW
contact@notaweaponofwar.org
www.notaweaponofwar.org

WICC
info@wicc.net.ua
www.wicc.net.ua/en/

SSRU
followup@standspeakriseup.lu
www.standspeakriseup.lu